

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин та
туристичного бізнесу»
Кафедра міжнародних відносин

**КВАЛІФІКАЦІЙНА
РОБОТА МАГІСТРА**

на тему: **«Трансформація сучасної системи міжнародних відносин під впливом
російсько-української війни»**

Виконала:

студенка 2-го курсу, групи УВ-61
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»
ОПП «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»

Романова Катерина Євгенівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник: к. екон. н., доц. Панова Ірина Олексіївна

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

Рецензент: канд. юр. наук, доцент Євген РЕНЬОВ

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

ХАРКІВ – 2025 рік

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра міжнародних відносин
Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Освітньо-професійна програма «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри

(Підпис)

Наталія ВІННИКОВА
(ім'я, прізвище)

« 2 » червня 2025 року
(зі змінами від 11.09.2025; 06.10.2025)

ЗАВДАННЯ **на кваліфікаційну роботу магістра**

Романової Катерини Євгенівні
(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема роботи «Трансформація сучасної системи міжнародних відносин під впливом російсько-української війни»
керівник роботи Панова Ірина Олексіївна, кандидат економічних наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом по університету від «02» червня 2025 року № 4001-5/1325
зі змінами від «11» вересня 2025 року № 4001-5/3077, зі змінами від «6» жовтня
2025 року № 4001-5/3657.

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи 21 листопада 2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Науково-теоретичні підходи до визначення системи міжнародних відносин.
2. Еволюція міжнародної системи та основні етапи її трансформації.
3. Теоретичні моделі впливу локальних конфліктів на глобальну політику.
4. Геополітичні передумови та наслідки російсько-української війни для міжнародної безпеки.

5. Роль України у трансформації сучасної системи міжнародних відносин та перспективи формування нового глобального порядку

4. План роботи:

№ з/п	Назви етапів роботи	Строк виконання етапів
1	Вибір здобувачем теми КРМ і подання заяви на кафедру; затвердження теми та призначення наукового керівника; складання та затвердження індивідуального завдання на виконання КРМ	19.05.2025-30.06.2025
2	Підготовка вступу і розділу 1 КРМ	01.09.2025-30.09.2025
3	Підготовка розділу 2 КРМ	01.10.2025-15.10.2025
4	Підготовка розділу 3 КРМ	16.10.2025-31.10.2025
5	Підготовка висновків і переліку використаних джерел	03.11.2025-14.11.2025
6	Подання студентом завершеної КРМ науковому керівнику для перевірки та оформлення відгуку, перевірка КРМ на відсутність запозичень	17.11.2025-21.11.2025
7	Попередній розгляд КРМ на комісії від кафедри	24.11.2025-28.11.2025
8	Прийняття кафедрою рішення про допуск роботи до захисту в ЕК, оформлення та зовнішнє рецензування	01.12.2025-05.12.2025
9	Захист КРМ в ЕК і присвоєння випускникам кваліфікації	08.12.2025-24.12.2025

6. Дата видачі завдання 2 червня 2025 року (зі змінами від 11.09.2025; 06.10.2025).

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Катерина РОМАНОВА

(ім'я, прізвище)

Керівник роботи

(підпис)

Ірина ПАНОВА

(ім'я, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	9
1.1. Науково-теоретична база дослідження системи міжнародних відносин ..	9
1.2. Еволюція міжнародної системи та ключові етапи її трансформації.....	14
1.3. Теоретичні моделі впливу локальних конфліктів на глобальну політику	18
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНА ЯК ЧИННИК ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	25
2.1. Геополітичні передумови та причини російсько-української війни у контексті еволюції міжнародної системи.....	25
2.2. Вплив війни на структуру міжнародної безпеки: криза колективної безпеки, роль НАТО та ЄС	35
2.3 Трансформація зовнішньої-політики та стратегії глобальних світових акторів (США, ЄС, КНР).....	44
Висновки до розділу 2.....	54
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ	56
3.1. Нові глобальні та регіональні виклики для міжнародної системи	56
3.2 Україна в архітектурі сучасних міжнародних відносин: можливості та виклики після війни	64
3.3 Перспективи багатопolarityності та нових центрів сили у світовій політиці.....	73
Висновки до розділу 3.....	83
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90

ВСТУП

Актуальність теми. Система міжнародних відносин у XXI столітті зазнає глибоких структурних трансформацій, які охоплюють політичний, економічний, безпековий та ідеологічний виміри глобальної взаємодії. Відбувається перехід від усталених моделей біполярності та однополярності до більш складної поліцентричної структури, де важливість починають відігравати не лише держави, але й міжнародні організації, транснаціональні корпорації, інформаційні платформи та інші недержавні актори. Цей процес супроводжується переглядом основоположних принципів міжнародного права, зниженням ролі інститутів колективної безпеки та зростанням кількості гібридних конфліктів, які поєднують воєнні, економічні, інформаційні та технологічні засоби впливу.

Одним з проявів таких трансформацій стала російсько-українська війна, яка набула повномасштабного характеру у 2022 році. Це змінило архітектуру європейської безпеки й стало каталізатором глобальних змін, тим самим поставивши під сумнів стабільність ліберального міжнародного порядку, який існував після завершення холодної війни. Війна продемонструвала кризу системи міжнародних інститутів, вразливість норм міжнародного права, неспроможність механізмів колективної безпеки запобігати агресії та потребу у створенні нової моделі глобальної взаємодії, яка відповідатиме сучасним викликам. Саме тому дослідження процесів трансформації сучасної системи міжнародних відносин у контексті російсько-української війни є надзвичайно важливим і своєчасним завданням для політичної науки.

Ступінь вивченості теми. Науковий дискурс щодо природи міжнародної системи базується на кількох основних теоретичних парадигмах. Реалізм розглядає міжнародні відносини як боротьбу держав за силу та виживання в умовах анархії. Класичні праці Г. Моргентау [32], К. Уолтца [47] та Дж. Міршаймера [68] сформували уявлення про закономірність конфліктів і неминучість конкуренції за

ресурси. Лібералізм, представлений Р. Кеогейном [22], Дж. Наєм [34] та І. Кантом [86], акцентує на можливостях співпраці через міжнародні інститути, економічну взаємозалежність і верховенство права. Конструктивізм, розвинений О. Вендтом [5], М. Фіннемор [84] та іншими, звертає увагу на соціальну природу міжнародних відносин, де вирішальну роль відіграють ідентичності, цінності та спільні норми.

Українські дослідники також роблять вагомий внесок у розвиток теорії міжнародних відносин. Зокрема, Л. Герасіна [8] розглядає міжнародну систему як поліцентричну структуру, що функціонує на основі взаємозалежності політичних, економічних і безпекових процесів. А. Парфіненко [36] аналізує трансформацію світового порядку через призму регіональних підсистем, а С. Кононенко наголошує на зміні парадигми влади – від силової до комунікаційної, де інформація та довіра стають ключовими ресурсами впливу. В. Горбулін [12] у своїх працях детально розкриває феномен гібридної війни, визначаючи його як системну загрозу міжнародній стабільності. Попри значну кількість досліджень, питання впливу війни в Україні на глобальні трансформації залишається відкритим і потребує подальшого осмислення.

Світові тенденції розвитку міжнародних відносин демонструють поступове зростання ролі недержавних акторів і мережевих структур. Транснаціональні корпорації, технологічні гіганти, фінансові групи та медіаплатформи дедалі більше впливають на міжнародні процеси, конкуруючи за вплив із державами. Технологічна асиметрія, зокрема залежність від цифрових інфраструктур та великих ІТ-компаній, стає джерелом нових форм гібридної вразливості. Інформаційні війни, кібератаки та маніпуляції громадською думкою вже перетворилися на звичні інструменти політичного впливу, що істотно змінює характер сучасних міжнародних відносин.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей трансформації сучасної системи міжнародних відносин під впливом російсько-української війни.

Для досягнення цієї мети передбачено вирішення таких **завдань**:

- розкрити науково-теоретичні підходи до визначення системи міжнародних відносин;
- висвітлити еволюцію міжнародної системи та основні етапи її трансформації;
- визначити теоретичні моделі впливу локальних конфліктів на глобальну політику;
- виявити геополітичні передумови та наслідки російсько-української війни для міжнародної безпеки;
- з'ясувати роль України у трансформації сучасної системи міжнародних відносин та перспективи формування нового глобального порядку.

Об'єкт дослідження – сучасна система міжнародних відносин як глобальна політико-безпекова та інституційна структура.

Предмет дослідження – трансформація системи міжнародних відносин під впливом російсько-української війни.

Методологічна база дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує теорії міжнародних відносин, безпеки та глобального врядування. Використано положення неореалізму, неолібералізму та конструктивізму, які дозволяють комплексно оцінити трансформацію міжнародної системи під впливом російсько-української війни. У роботі застосовано системний аналіз для виявлення структурних змін у світовій політиці та трансформації балансу сил; інституційний метод – для оцінки ролі міжнародних організацій у реагуванні на війну; порівняльний метод – для аналізу позицій ключових акторів (ЄС, НАТО, США, Китаю). Аналіз зовнішньополітичних документів використано для дослідження офіційних стратегій держав та міжнародних організацій, а елементи контент-аналізу – для оцінки дискурсу щодо війни й її наслідків. Прогностичний метод дав змогу окреслити можливі сценарії розвитку міжнародної системи.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти, офіційні документи, міжнародні звіти та наукові джерела, що висвітлюють вплив російсько-української війни на міжнародні відносини. Основними джерелами є резолюції та доповіді ООН, комюніке НАТО й ЄС, санкційні рішення Європейської Ради, стратегічні документи України та провідних держав. Використано аналітичні матеріали Chatham House, RAND Corporation, CSIS, ECFR, SWP, а також звіти МВФ, Світового банку, OECD та UNHCR щодо економічних і безпекових наслідків війни. Наукову основу становлять праці Б. Бузана, О. Вендта, Г. Моргентау, К. Волца, Р. Кеогана, а також сучасні дослідження з питань європейської безпеки, deterrence, гібридних загроз та трансформації глобального порядку після 2022 року. Додатковими джерелами є статті у виданнях *International Security*, *Foreign Affairs*, *European Journal of International Relations* та аналітичні матеріали міжнародних медіа.

Практичне значення отриманих результатів. Виеладені у кваліфікаційній роботі магістра теоретичні положення та висновки можуть бути застосовані:

- державними органами центрального та регіонального рівнів при підготовці аналітичних матеріалів і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення зовнішньополітичної та безпекової координації України з ключовими міжнародними партнерами. Зокрема, результати роботи можуть бути використані для формування підходів до поглиблення співпраці з ЄС і НАТО, уточнення механізмів участі України у новій системі колективної безпеки, а також для розробки стратегічних позицій держави в умовах трансформації глобального порядку, спричиненої російсько-українською війною;

- у навчальному процесі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та інших закладів вищої освіти під час оновлення змісту дисциплін, пов'язаних із міжнародними відносинами, глобальною безпекою, зовнішньою політикою та світовою політикою. Отримані результати можуть бути використані як аналітична основа для підготовки магістрів і бакалаврів спеціальності СЗ

«Міжнародні відносини», зокрема при викладанні тем, що стосуються трансформації міжнародної системи під впливом російсько-української війни.

Апробація результатів дослідження була проведена на Всеукраїнському науково-практичному круглому столі «Стратегічні напрями зовнішньої політики та дипломатії країн світу», за результатами якого були опубліковані тези доповідей на тему: «Трансформація сучасної системи міжнародних відносин під впливом російсько-української війни».

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел, який налічує 89 найменувань. Загальний обсяг становить 97 сторінок, з яких основного тексту – 88 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1.1. Науково-теоретична база дослідження системи міжнародних відносин

Міжнародні відносини формують певний сегмент суспільного життя, де перетинаються політичні, економічні, правові та цивілізаційні виміри взаємодії держав, міжнародних організацій та недержавних акторів. Як наука, міжнародні відносини базувалися на знаннях політології, історії, соціології та права, але поступово набули власної теоретико-методологічного апарату. Її становлення відбулося після Першої світової війни, коли людство усвідомило потребу не лише у вивченні, а й у передбаченні глобальних конфліктів. Символічною точкою відліку науковці вважають 1919 рік – створення першої кафедри міжнародної політики в Університеті Уельсу (Аберистуїт, Велика Британія), де вперше було окреслено предмет науки як аналіз закономірностей міжнародної взаємодії.

Початковий етап розвитку дисципліни характеризувався пануванням ідеалістичного (утопічного) підходу. Його представники – А. Циммерн, Д. Мітрані, Н. Ангелл – вірили, що мир можна забезпечити через раціональну поведінку держав, поширення міжнародного права й створення інституцій колективної безпеки. Однак досвід Ліги Націй і Другої світової війни засвідчив обмеженість ідеалізму та дав поштовх розвитку політичного реалізму. Г. Морґентау в праці «Politics Among Nations» (1948) визначив міжнародну політику як боротьбу за владу, а головним принципом назвав прагнення держав до самозбереження й безпеки. Саме реалізм започаткував системне бачення міжнародної взаємодії як конфігурації інтересів, сили та рівноваги [32, с. 478].

У другій половині XX століття в теорії міжнародних відносин утвердилися неореалізм і неолібералізм, які змістили акцент із поведінки окремих держав на структуру міжнародної системи. Кеннет Уолтц у своїй фундаментальній праці

«Theory of International Politics» (1979) розробив поняття системного рівня аналізу, довівши, що розподіл сил у системі визначає поведінку її учасників. Паралельно з цим розвивалася ліберальна традиція співробітництва – зокрема, теорія режимів і міжнародних інститутів Р. Кеогейна, який у книзі «After Hegemony» (1984) пояснив можливість співпраці навіть без гегемона, завдяки правилам і нормам, що створюють передбачуваність у поведінці держав [22, с.368].

Подальший розвиток теорії міжнародних відносин відзначився появою конструктивізму, який розвинув ідею соціальної природи міжнародної реальності. О. Вендт у своїй праці «Social Theory of International Politics» (1999) показав, що анархія не є даністю, а формується через взаємне сприйняття та соціальну взаємодію акторів. Таким чином, міжнародна система розглядається не як жорстка структура, а як динамічне соціальне поле, де ідентичності та інтереси держав змінюються у процесі спілкування [5, с. 412].

Водночас системний підхід до міжнародних відносин, започаткований Д. Істоном у політології, був адаптований до глобального рівня. М. Каплан розробив модель «системи й процесу», де міжнародна система постає як сукупність акторів, пов'язаних відносинами взаємозалежності та обмежених загальними правилами поведінки. Такий підхід дав змогу відмовитися від редукції міжнародної політики до боротьби великих держав, наголосивши на ролі інституцій, норм і комунікативних каналів [23, с. 122].

Загалом міжнародна система визначається як історично змінна, саморегульована структура взаємодії суб'єктів міжнародних відносин. Її системоутворюючими елементами виступають держави, міжнародні організації, транснаціональні корпорації, неурядові актори. Головним критерієм стабільності системи є баланс між владно-силовими й інституційно-нормативними чинниками.

У науці прийнято розглядати типологію міжнародних систем через призму їхніх історичних форм (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Типологія історичних систем міжнародних відносин

Історичний період	Назва системи	Ключові риси	Провідні актори
1648–1815	Вестфальська	Закріплення принципів державного суверенітету, юридичної рівності, невтручання, виникнення постійної дипломатії, баланс сил як механізм стабілізації	Франція, Англія, Іспанія, Австрія (Габсбурги), Пруссія, Росія
1815–1914	Віденська	Узгодження інтересів великих держав, принцип «концерту», дипломатичне врегулювання, період відносної стабільності	Австрія, Велика Британія, Франція, Пруссія (з 1871 – Німецька імперія), Російська імперія
1919–1939	Версальсько-Вашингтонська	Створення Ліги Націй, спроби колективної безпеки, демілітаризація, ревізіонізм Італії, Німеччини, Японії	Велика Британія, Франція, США, Японія, Італія, Німеччина
1945–1991	Ялтинсько-Потсдамська (біполярна)	Блокове протистояння США–СРСР, гонка озброєнь, політика стримування, баланс жаху, формування системи міжнародних організацій (ООН, НАТО, ОВД)	США, СРСР (а також як другорядні центри – Велика Британія, Франція, Китай)

Джерело: складено автором за матеріалами: [5]

Період після 1991 року позначився утвердженням однополярного світу під проводом США та поширенням ліберальної парадигми глобального управління. Проте вже з початку XXI ст. у системі почали проявлятися ознаки багатополарності, а події після 2014 р., зокрема російсько-українська війна, оголили кризу ліберального порядку. Дж. Ікенберрі зазначав, що ця криза є не відмовою від ліберальних цінностей, а результатом структурного зсуву – зростання ролі недержавних акторів і розпорошення сили між кількома центрами [20, с. 21].

Різноманіття підходів відображає еволюцію науки про міжнародні відносини від описового до аналітико-прогностичного рівня. Сучасна система міжнародних

відносин – це арена змагання держав, а також складна мережа багаторівневих зв'язків, у якій економічні, інформаційні та ціннісні чинники мають не менше значення, ніж військова сила. Дж. Най увів поняття «м'якої сили» як здатності впливати через привабливість культури, цінностей і політичних моделей, а не лише через примус. В умовах глобалізованого світу така форма впливу дедалі частіше визначає успіх державної стратегії [70].

Значну увагу сучасна наука приділяє аналізу закономірностей системних трансформацій. Міжнародна система, за визначенням Б. Бузана, є відкритою, поліцентричною і схильною до самоорганізації; її стабільність залежить від відповідності між розподілом сили, інституційною структурою та спільними нормами поведінки. Коли баланс цих компонентів порушується, система входить у фазу кризи, що проявляється через конфлікти, перерозподіл впливу та перегляд правил гри [4, с. 387].

Початок ХХІ століття ознаменувався саме такою фазою – кризою ліберального міжнародного порядку. Дж. Ікенберрі пояснює її зміщенням глобальних силових центрів і ерозією довіри до старих інститутів, насамперед Ради Безпеки ООН та Світової організації торгівлі. Економічні кризи, кібератаки, інформаційні війни та гібридні конфлікти створили нові параметри взаємозалежності, у яких традиційні засоби стабілізації (санкції, дипломатія, баланс сил) не гарантують передбачуваного результату [20, с. 18].

Українські дослідники також роблять вагомий внесок у розробку сучасних підходів до вивчення міжнародних систем. Зокрема, А. Парфіненко підкреслює, що трансформація глобальної системи супроводжується появою нових регіональних центрів сили, які діють у межах своєї субсистеми, але впливають на загальну архітектуру світу. У цьому контексті російсько-українська війна виступає каталізатором світової переорієнтації – вона не лише руйнує залишки біполярного мислення, а й змушує міжнародну спільноту переосмислити принципи безпеки, суверенітету й колективної відповідальності [36, с. 31].

Сучасна система міжнародних відносин перед війною демонструвала ознаки глибокої структурної нестійкості. Серед її ключових проблем:

- розмивання норм міжнародного права та невиконання зобов'язань за договорами;
- посилення популізму й авторитаризму;
- криза багатосторонності та зниження ефективності глобальних інститутів;
- загострення геополітичного суперництва між США, Китаєм, Росією та регіональними державами;
- зростання ролі недержавних акторів – транснаціональних корпорацій, технологічних гігантів, інформаційних платформ;
- підрив традиційних форм дипломатії через динаміку цифрової комунікації.

На думку українського політолога С. Кононенка, міжнародні відносини постають як соціальна сфера, що формується у результаті міждержавної взаємодії, але сьогодні їхня логіка дедалі більше визначається не владно-силовими, а комунікаційними механізмами, де головне значення відіграє інформаційний обмін і довіра. Це свідчить про зміщення від «жорстких» до «м'яких» параметрів впливу, що суттєво змінює теоретичні орієнтири науки [25, с. 189].

Таким чином, науково-теоретична база дослідження системи міжнародних відносин поєднує історико-аналітичний, системний і міждисциплінарний підходи. Вона спирається на досягнення класичних й сучасних теорій, ураховує як матеріальні, так і нематеріальні чинники світової політики. Її ядром є розуміння міжнародної системи як відкритої, динамічної структури, що змінюється під впливом технологічного прогресу, ідеологічних трансформацій і поведінки нових акторів. З позицій системного аналізу, трансформація, яка триває нині, не є хаотичною руйнацією старого порядку, а переходом до нової фази рівноваги – ще не усталеної, але такої, що народжується через кризу ліберальної моделі.

Отже, теоретична спадщина провідних західних і українських дослідників – від Г. Морґентау, К. Уолтца, Р. Кеогейна, Б. Бузана до Л. Герасіної, А. Парфіненка,

С. Кононенка – формує міцний методологічний каркас сучасної науки про міжнародні відносини. А це, в свою чергу, дозволяє не лише пояснити закономірності функціонування системи, а й осмислити природу її нинішньої трансформації під впливом російсько-української війни.

1.2. Еволюція міжнародної системи та ключові етапи її трансформації

Міжнародна система, як об'єкт аналізу в політичній науці, являє собою динамічну, багаторівневу та поліцентричну структуру, що формується внаслідок взаємодії держав та інших акторів на глобальному рівні. Її еволюція відображає зміни у розподілі влади, перерозподілі безпекових інтересів, трансформації міжнародного права та норм, а також зрушення в технологічному, економічному і цивілізаційному вимірах світової політики. Прослідкувати цю еволюцію означає не лише зрозуміти хронологію подій й виявити структурні закономірності, які визначають логіку глобального порядку у кожен історичний період.

Формування сучасної міжнародної системи розпочалося з Вестфальського миру 1648 року, який заклав основи юридичної рівності держав, суверенітету та невтручання у внутрішні справи. Цей етап відзначався появою держави-нації як центрального актора міжнародних відносин, а також розвитком постійної дипломатії. Вестфальська система не передбачала існування наддержавних інститутів, тому стабільність у Європі підтримувалася через механізм балансу сил – неформальний консенсус між великими державами щодо необхідності уникати гегемонії будь-якої однієї з них [27, с.36]. Цей принцип зберігав свою дієвість аж до наполеонівських воєн, після яких Віденський конгрес 1815 року закріпив нову модель міжнародної стабільності – «концерт великих держав», заснований на взаємній легітимності монархічних режимів і превентивній дипломатії.

Протягом XIX століття міжнародна система була суттєво європоцентричною. Глобальний порядок формувалася за імперською логікою, коли колоніальні держави контролювали значну частину світу, а внутрішньоєвропейські конфлікти

вирішувалися переважно через дипломатичні засоби. Однак індустріалізація, національне самовизначення та наростання мілітантизму на початку XX століття зруйнували цю відносну стабільність. Перша світова війна стала першим системним кризовим явищем вестфальського порядку – вона продемонструвала, що баланс сил більше не забезпечує мир [47, с.412]. У відповідь на це була створена Ліга Націй – перший глобальний інститут, спрямований на колективну безпеку. Проте відсутність механізмів принудження, неповна участь держав (США не приєдналися) та політична слабкість інституції призвели до її невдачі.

Друга світова війна, яка виникла як наслідок ревізіонізму та розриву діалогу між державами, визначила новий етап розвитку міжнародної системи. Після 1945 року було створено Організацію Об'єднаних Націй, а також мережу фінансових (МВФ, Світовий банк) і безпекових (НАТО, ОВД) інститутів. Світ розділився на два полюси – США та СРСР, – що визначило епоху біполярності [66]. У цьому контексті колективна безпека перетворилася на систему стримування: замість спільного врегулювання конфліктів домінувала логіка стратегічної стабільності, яка базувалася на «балансі жаху». Холодна війна створила жорсткий, але передбачуваний світовий порядок, у якому конфлікти обмежувалися регіональними війнами за участю супердержав, але не переходили в широкомасштабну війну між ними.

Кінець Холодної війни 1991 року знаменував перехід до однополярного моменту: США стали єдиним глобальним лідером, а ліберальний міжнародний порядок – домінуючим парадигмальним рамком. Цей період характеризувався поширенням демократії, розширенням міжнародних інститутів, глобалізацією економіки та відносним зменшенням збройних конфліктів. Однак вже наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років почали проявлятися перші тріщини в цій архітектурі. Війни в Іраку та Афганістані, односторонні військові інтервенції, криза багатосторонності в ООН, а також зростання економічної потужності Китаю свідчили про те, що однополярність є тимчасовим явищем [32, с.478].

Саме в цей період розпочався поступовий перехід до багатополлярності. На міжнародній арені з'явилися нові центри сили, які не лише нарощували економічну та військову потужність, а й формували власні стратегічні доктрини. Росія, відновлюючи свою великодержавну ідентичність, відмовлялася від ліберальних норм на користь геополітичного реалізму. Китай запропонував альтернативну модель розвитку, засновану на авторитарному капіталізмі та інфраструктурній експансії. Індія, Бразилія, Туреччина та інші регіональні гравці посилювали свої позиції, часто керуючись логікою стратегічної автономії [33]. Цей процес супроводжувався фрагментацією глобальних норм, ерозією довіри до міжнародного права та зростанням конкуренції за вплив у ключових регіонах.

Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 році і набула повномасштабного характеру у 2022 році, стала переломною подією, що фактично завершила епоху ліберального порядку. Агресія Росії проти суверенної держави, підтримувана ідеологією «руського мира», оголила кризу міжнародної системи, яка накопичувалася протягом кількох десятиліть. Норми, закладені після Другої світової війни, – непорушність кордонів, заборона застосування сили, верховенство міжнародного права – були грубо порушені. При цьому глобальні інститути, зокрема Рада Безпеки ООН, виявилися паралізованими через право вето одного з агресорів. Це призвело до децентралізації системи безпеки: держави почали звертатися до регіональних форматів – НАТО, Європейського Союзу, коаліцій за інтересами – замість універсальних механізмів [24].

Війна в Україні також прискорила структурну трансформацію економічного виміру міжнародної системи. Санкційна політика, диверсифікація енергетичних потоків, реструктуризація глобальних ланцюгів постачання, а також поширення практики «дедоларизації» у торгівлі свідчать про формування нових економічних блоків [19, с.15]. Країни світу все частіше вибирають між двома моделями глобальної інтеграції – ліберальною, зорієнтованою на західні інститути, та авторитарною, заснованою на геополітичній самодостатності та контрольованих

державою ринках. Цей поділ не є жорстким, але він визначає нову логіку коаліцій, партнерств і стратегічних альянсів.

Одночасно змінюється роль недержавних акторів. Транснаціональні корпорації, технологічні гіганти, неурядові організації та медіаплатформи набувають значного впливу у міжнародних процесах. У війні в Україні, наприклад, компанії на кшталт SpaceX, Google, Meta та Microsoft стали ключовими елементами інфраструктурної та інформаційної підтримки [28]. Це свідчить про те, що сучасна міжнародна система не обмежується державами: вона включає мережі, альянси, платформи та цифрові екосистеми, які формує новий рівень глобального управління.

Загалом, еволюція міжнародної системи проходить кілька ключових етапів: від вестфальської анархії через біполярне стримування до ліберальної гегемонії, а сьогодні – до асиметричної багатопolarity [34, с.224]. Ця багатопolarity відрізняється від класичних моделей XIX століття тим, що вона не базується лише на військовій чи економічній потужності, а включає технологічні, інформаційні, енергетичні та ціннісні параметри влади. У цій системі немає єдиного центру, а стабільність забезпечується не через ієрархію, а через мережеву взаємозалежність, коаліційну дипломатію та ситуативну координацію [15].

Таким чином, сучасна трансформація міжнародної системи є наслідком глибоких структурних змін, які охоплюють усі аспекти глобальної політики. Російсько-українська війна виступила каталізатором цих змін, але не їхньою первопричиною. Першопричиною є системна криза ліберального порядку, який вичерпав свій потенціал у нових геополітичних реаліях. Міжнародна система продовжує перебувати в стані переходу – від старого до нового глобального порядку, ще не усталеного, але вже визначного для майбутньої архітектури міжнародних відносин.

1.3. Теоретичні моделі впливу локальних конфліктів на глобальну політику

Локальні конфлікти в сучасному світі стають одним із ключових факторів, які визначають динаміку глобальної політики. Хоча вони відбуваються в окремих регіонах і часто мають на перший погляд обмежений масштаб, їхній вплив виходить далеко за межі національних кордонів. Вони призводять до зміни балансів сил між провідними державами, формують нові коаліції, стимулюють перегляд міжнародних правил і норм, породжують хвилі міграції, гуманітарні кризи та трансформацію безпекових стратегій. Тому аналіз локальних конфліктів і їхнього значення для глобальної політики вимагає звернення до теоретичних моделей міжнародних відносин, які дозволяють пояснити механізми взаємозв'язку між регіональними війнами та світовим порядком.

Крім того, такі конфлікти стають своєрідними «тестовими майданчиками» для перевірки ефективності існуючих інструментів дипломатії, санкційної політики та міжнародної безпекової архітектури. Вони також оголюють структурні слабкості глобальних інституцій, демонструючи, наскільки обмеженою може бути їхня здатність реагувати на нові форми насильства та гібридні загрози [68]. Найчастіше у цьому контексті використовуються три провідні парадигми: реалізм, лібералізм і конструктивізм (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні теоретичні підходи до аналізу міжнародних відносин

Теоретичний підхід	Ключові представники	Основні ідеї	Ставлення до конфліктів	Роль міжнародних інститутів
1	2	3	4	5
Реалізм	Г. Морґентау, К. Уолтц, Дж. Міршаймер	Міжнародна система анархічна; держави прагнуть сили й безпеки; конфлікти неминучі	Вважає конфлікти природними та неминучими	Вторинна, підпорядкована інтересам держав

1	2	3	4	5
Лібералізм	І. Кант, Р. Кеогейн, Дж. Най	Міжнародна співпраця можлива через інститути, право, торгівлю	Конфлікти можна уникнути шляхом взаємозалежності	Центральна, гарантує стабільність і взаємодію
Конструктивізм	О. Вендт, М. Фіннемор, А. Вендт	Міжнародна система – соціальний конструкт; поведінка залежить від ідентичностей і норм	Конфлікти – результат зіткнення ідентичностей	Значна, формує норми та колективні уявлення

Джерело: складено автором за матеріалами: [26]

Реалізм як теорія міжнародних відносин має глибоке історичне коріння, яке сягає античних часів. Ще у працях давньогрецького історика Фукідіда можна знайти ідеї, які стали основою цього підходу. У своїй «Пелопоннеській війні» він підкреслював, що держави діють, керуючись передусім міркуваннями сили й виживання, а моральні принципи або заклики до справедливості відступають на другий план. Найяскравішим прикладом є відомий «Мелоський діалог», де афіняни заявили мешканцям острова Мелос, що у відносинах між сильними та слабкими вирішальним чинником є сила, а не право. Це бачення світової політики як боротьби, де моральні аргументи не мають реальної ваги, і стало однією з найважливіших засад політичного реалізму [37, с.51].

У Новий час значний внесок у розвиток цих ідей зробив Нікколо Макіавеллі. У своїй відомій праці «Державець» він описав політику як сферу, де боротьба за владу та збереження держави є вищими пріоритетами, а моральні міркування часто відсуваються на другий план. Макіавеллі фактично заклав підвалини для принципу, згідно з яким «мета виправдовує засоби». Англійський філософ Томас Гоббс, у свою чергу, змалював природний стан людства як «війну всіх проти всіх» і вважав, що у відсутності централізованої влади кожен індивід вимушений боротися за власне виживання. Перенесене у сферу міжнародної політики, це бачення означало, що у світі без наддержавного уряду кожна країна повинна самотійно піклуватися про

власну безпеку, а тому йти на конфлікти з іншими. Таким чином, ще до виникнення сучасної науки про міжнародні відносини сформувався набір ідей, що лежить в основі реалізму: пріоритет сили, егоїзм державних інтересів та анархічний характер світової системи [45].

Після Другої світової війни реалізм оформився як системна теорія міжнародних відносин. У цей час світ був розділений на два протилежні блоки – Захід на чолі зі США і Схід на чолі з СРСР. В умовах Холодної війни саме ідеї реалізму найкраще пояснювали логіку політики. Американський дослідник Ганс Моргентау сформулював класичний «політичний реалізм», головна ідея якого полягала у визнанні незмінності людської природи та постійної боротьби за владу. Моргентау вважав, що міжнародна політика визначається національними інтересами, які завжди вимірюються в категоріях сили. Його шість принципів політичного реалізму стали базовими для післявоєнної науки: держави діють раціонально, керуються інтересом, а не мораллю, і завжди прагнуть посилення власних позицій [16].

У другій половині XX століття відбувся розвиток так званого неореалізму або структурного реалізму. Його засновник Кеннет Уолтц зосередив увагу не стільки на людській природі, скільки на структурі міжнародної системи. Він доводив, що саме анархічність світового порядку змушує держави змагатися за виживання. У світі відсутній «світовий уряд», який міг би гарантувати стабільність, тому кожна країна змушена самотійно дбати про власну безпеку. Це породжує так звану «дилему безпеки», дії однієї держави щодо посилення армії або створення нових альянсів сприймаються іншими як загроза, що змушує і їх нарощувати військовий потенціал. В результаті навіть прагнення до оборони часто призводить до зростання напруженості та війни. Подальший розвиток цієї школи отримав у працях Джона Міршаймера, представника «офензивного реалізму», який стверджував, що держави не обмежуються лише прагненням вижити. Вони намагаються

максимізувати свою силу і, за можливості, домогтися регіональної гегемонії, аби мати більший контроль над міжнародними процесами [67].

У центрі реалізму знаходяться кілька ключових концептів. По-перше, міжнародна система є анархічною, що означає відсутність наддержавного органу, здатного регулювати поведінку всіх країн. По-друге, головними акторами виступають саме держави, тоді як міжнародні організації, корпорації або громадські рухи відіграють лише другорядний вплив. По-третє, політика завжди визначається національними інтересами, а ці інтереси зазвичай виражаються в категоріях сили та безпеки. По-четверте, важливим механізмом виступає баланс сил, який стримує надмірні амбіції окремих держав. Коли одна країна починає надмірно посилюватися, інші створюють союзи для її протидії. Нарешті, реалізм виходить із припущення, що конфлікти є неминучими, адже змагання за вплив і ресурси завжди призводить до зіткнень.

Реалізм має низку переваг. По-перше, він здатен доволі переконливо пояснювати поведінку держав у кризових ситуаціях, де фактор сили стає вирішальним. По-друге, цей підхід звертає увагу на безпекові аспекти та геополітичні інтереси, що дійсно часто визначають міжнародну політику. По-третє, реалізм універсальний і може застосовуватися як до аналізу античних війн, так і до сучасних конфліктів. Однак водночас він має і свої слабкі сторони. Найбільш очевидною є схильність ігнорувати призначення міжнародних організацій, права, норм та інституцій, які також істотно впливають на поведінку держав. Крім того, реалізм зводить політику до силових балансів, залишаючи поза увагою культурні, ідеологічні та соціальні фактори [47, с. 412]. Ще однією слабкістю є його песимістичний погляд на можливість досягнення стабільного миру та тривалої співпраці між державами.

Лібералізм пояснює і механізми врегулювання: дипломатія, арбітраж, діяльність міжнародних судів, миротворчі місії. Наприклад, Гаазький суд розглядав численні справи, пов'язані з конфліктами у Косово, Руанді, Боснії. Миротворчі місії

ООН, попри всі недоліки, у ряді випадків знижували рівень насильства – як у Ліберії чи Сьєрра-Леоне [44, с. 7].

Разом з тим, критики вказують, що лібералізм часто є занадто оптимістичним. Він передбачає, що держави діють раціонально і прагнуть економічної вигоди, але на практиці вони можуть керуватися ідеологією, релігією чи імперськими амбіціями. Саме тому війни на Балканах у 1990-х роках або геноцид у Руанді не були попереджені, попри наявність міжнародних інституцій. Крім того, економічна взаємозалежність іноді стає зброєю: Росія довгий час використовувала енергоресурси як інструмент політичного тиску, що свідчить про амбівалентність цього чинника.

Конструктивізм, який з'явився у 1980–1990-х роках як реакція на домінування реалізму та лібералізму, робить наголос на ролі ідей, норм, ідентичностей і дискурсів. На думку Олександра Вендта, міжнародна політика – це не лише матеріальні ресурси, а й соціальні конструкції, що формуються у взаємодії держав. Конфлікти тут пояснюються не тільки як боротьба за ресурси чи інституційну слабкість, а як зіткнення ідентичностей та цінностей. Українська війна постає у цьому світлі як протистояння між двома моделями світогляду: демократичною, європейською ідентичністю України та імперським баченням Росії. Сирійський конфлікт конструктивісти трактують через релігійні та етнічні ідентичності, які формували лінії розколу й обумовлювали підтримку тієї чи іншої сторони. У Нагірному Карабасі визначальне значення відіграє історична пам'ять і національні наративи, які виправдовують боротьбу за «справедливість» чи «виживання». Сильна сторона конструктивізму полягає в його здатності пояснити, чому суспільства підтримують війни, як формується легітимність агресії, чому міжнародні реакції відрізняються залежно від ціннісних уявлень. Проте цей підхід не завжди дозволяє прогнозувати результати, оскільки важко кількісно виміряти силу ідей та ідентичностей у порівнянні з матеріальними ресурсами [49].

Отже, локальні конфлікти у ХХІ столітті перетворилися на своєрідні «лабораторії» глобальної політики. Вони одночасно відображають зіткнення великих держав, перевіряють на міцність міжнародні інститути і виявляють силу ідентичностей та ідей. Жодна з теоретичних моделей міжнародних відносин не може самостійно дати повного пояснення цих процесів. Реалізм показує логіку влади, лібералізм – можливості співпраці, конструктивізм – вплив ідей та культур. Лише їхнє поєднання дозволяє зрозуміти, чому локальні війни перетворюються на глобальні кризи та формують нові правила світової політики.

Висновки до розділу 1

Визначено, що система міжнародних відносин є багаторівневою, поліцентричною та динамічною за своєю природою. Вона охоплює політичні, економічні, безпекові, соціальні й культурні виміри глобальної взаємодії, які формуються під впливом процесів глобалізації, регіоналізації та технологічного розвитку. Виявлено, що сучасна структура міжнародної системи характеризується поєднанням елементів анархії та взаємозалежності, а її еволюція – переходом від біполярності до поліцентризму, що відображає зміни у розподілі сили та ролі нових центрів впливу. Уточнено, що зміна акторного складу міжнародних відносин зумовила багаторівневий характер глобальної взаємодії, який поєднує традиційні дипломатичні інструменти з інформаційними та комунікативними механізмами впливу.

Розкрито еволюцію міжнародної системи та ключові етапи її трансформації – від Вестфальської моделі суверенних держав через віденську «концертну» систему, міжвоєнні спроби колективної безпеки та біполярний ялтинсько-потсдамський порядок до однополярного «ліберального моменту» після завершення холодної війни та сучасної асиметричної багатополарності. Установлено, що перехід від однієї історичної конфігурації до іншої супроводжувався глибокими кризами, війнами та переглядом норм міжнародного права. Обґрунтовано, що нинішня

трансформація зумовлена не лише окремими конфліктами, а й системною кризою ліберального міжнародного порядку, посиленням нових центрів сили та зростанням ролі недержавних акторів.

З'ясовано, що теоретичні моделі аналізу локальних конфліктів – насамперед реалізм, лібералізм і конструктивізм – по-різному інтерпретують їхній вплив на глобальну політику. Реалізм наголошує на боротьбі держав за силу та безпеку в анархічному середовищі, розглядаючи конфлікти як неминучий інструмент перерозподілу впливу. Лібералізм акцентує на можливостях обмеження насильства через міжнародні інститути, право та економічну взаємозалежність, але визнає уразливість багатосторонніх механізмів у разі порушення норм. Конструктивізм підкреслює роль ідентичностей, цінностей і норм, показуючи, як локальні війни стають проявом зіткнення конкуруючих наративів та моделей легітимності. Комплексне поєднання цих підходів створює методологічну основу для пояснення того, як регіональні конфлікти переростають у чинники глобальної трансформації.

Отже, сучасний етап розвитку системи міжнародних відносин визначається поєднанням традиційних категорій сили й суверенітету з новими чинниками – інформаційною взаємозалежністю, мережевими формами впливу та ціннісними орієнтирами. Це створює теоретичне підґрунтя для глибшого дослідження процесів формування нового міжнародного порядку та ролі України в умовах глобальної трансформації.

РОЗДІЛ 2. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНА ЯК ЧИННИК ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

2.1 Геополітичні передумови та причини російсько-української війни у контексті еволюції міжнародної системи

Російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 році з анексії Криму та переросла у повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року, є однією з ключових подій сучасної історії, яка суттєво вплинула на архітектуру міжнародних відносин. Цей конфлікт став не лише наслідком двостороннього протистояння між Україною та Росією, але й відображенням глобальної трансформації міжнародної системи, що розвивалася протягом трьох десятиліть після завершення холодної війни.

Для глибшого розуміння причин та передумов війни слід проаналізувати геополітичний контекст, у якому еволюціонували міжнародні системи наприкінці XX – на початку XXI століття. Після розпаду СРСР у 1991 році світова система відносин перейшла від біполярної структури – де головними полюсами сили були США та Радянський Союз – до однополярної моделі під проводом Сполучених Штатів [48]. Така трансформація спричинила тимчасову стабілізацію міжнародного порядку, але водночас заклала основу для нових конфліктів, пов'язаних із прагненням окремих держав відновити втрачений статус або здобути більшу самостійність на регіональному рівні.

Росія, яка вийшла з-під уламків радянської системи, сприйняла розпад СРСР як «геополітичну катастрофу» – за визначенням Володимира Путіна. Цей наратив став наріжним каменем російської зовнішньої політики, спрямованої на відновлення контролю над пострадянським простором. Як зазначає американський геостратег Збігнєв Бжезінський, без України Росія перестає бути імперією, а з Україною – автоматично стає нею. Саме тому українська незалежність і поступова

орієнтація на Захід стали для Кремля серйозною загрозою його стратегічним інтересам (див. табл.2.1).

Таблиця 2.1

Етапи еволюції міжнародної системи після розпаду СРСР (1991–2025 рр.)

Етап	Період	Характеристика міжнародної системи	Основні події та тенденції	Геополітичні наслідки
1. Післявоєнна трансформація	1991–2001	Перехід від біполярності до однополярності; домінування США	Розпад СРСР; розширення НАТО; формування нових незалежних держав	Посилення ролі США; ослаблення Росії; початок пошуку Україною власного зовнішньополітичного курсу
2. Формування регіональних центрів сили	2001–2013	Зміцнення регіональних альянсів; часткова багатополарність	Терористичні атаки 11 вересня; війни США в Іраку та Афганістані; енергетичне зростання РФ	Відновлення амбіцій Росії; політика «близького зарубіжжя»; поглиблення співпраці України з ЄС
3.Геополітична турбулентність	2014–2021	Підриг стабільності міжнародного права; гібридні конфлікти	Анексія Криму; війна на Донбасі; санкції; зміни у системі безпеки Європи	Деградація відносин РФ–Захід; початок нової холодної війни
4. Нова фаза глобальної конфронтації	2022–2025	Відкрите протистояння між демократичними та авторитарними державами	Повномасштабне вторгнення РФ в Україну; формування антиросійської коаліції	Переформатування системи безпеки; формування нового світового порядку

Джерело: складено автором за матеріалами: [54]

У 1990–2000-х роках відбувалася поступова еволюція міжнародної системи від однополярності до багатополарності. Зростання впливу Китаю, відродження Росії як військової потуги, посилення ролі регіональних центрів – Індії, Туреччини, Ірану – формували нову модель глобальної конкуренції. У цих умовах Росія намагалася відновити статус великої держави, використовуючи енергетичні

ресурси, військову силу та ідеологічні інструменти впливу. Її політика щодо України розглядалася як елемент ширшої стратегії – повернення контролю над «близьким зарубіжжям» і протидії розширенню західних інститутів безпеки [41].

Історичні передумови конфлікту сягають ще радянського періоду, коли між Україною та Росією існувала глибока асиметрія у політичному, економічному та культурному вимірах. Після здобуття незалежності у 1991 році Україна стала важливим чинником у системі європейської безпеки, розташованою між двома цивілізаційними просторами – євроатлантичним і євразійським. Як зауважував Семюел Гантінгтон, Україна є «розколотою цивілізаційною країною», де стикаються католицько-протестантська Західна Європа та православно-російський Схід. Цей цивілізаційний розлам став не лише культурним, а й політичним фактором, який визначав стратегічний вибір України упродовж усієї незалежності.

Перші два десятиліття незалежності України характеризувалися боротьбою між двома моделями розвитку – євроінтеграційною та проросійською. Зовнішньополітичний курс Києва неодноразово змінювався залежно від політичних еліт, що перебували при владі. Разом із тим, після Помаранчевої революції 2004 року та особливо після Революції Гідності 2013–2014 років, орієнтація на європейські цінності, демократію та західну інтеграцію стала стрижнем української державної політики. Цей курс суперечив стратегічним інтересам Москви, яка прагнула зберегти Україну в орбіті власного впливу – через економічну залежність, енергетичний шантаж і політичні маніпуляції [57].

Зміни у балансі сил між Заходом і Росією напередодні 2014 року стали каталізатором конфлікту. Європейський Союз активно розширював свій вплив у Східній Європі через «Східне партнерство», а НАТО розглядало Україну як потенційного партнера у системі колективної безпеки. Для Москви ці процеси означали поступове витіснення її із традиційної сфери впливу. Реакцією стала спроба ревізії міжнародного порядку – силове втручання у справи суверенних

держав, яке мало на меті продемонструвати нездатність Заходу ефективно реагувати на виклики гібридної війни [60].

Важливою геополітичною передумовою війни стала концепція «Руського мира», що використовувалася як ідеологічне обґрунтування експансії Росії. Вона базувалася на тезі про єдність «російського народу», до якого Москва зараховувала росіян, білорусів та українців, трактуючи останніх як «частину триєдиного народу». Ця концепція мала не лише культурний, а й політичний зміст: через неї виправдовувалося втручання у внутрішні справи України під приводом «захисту російськомовного населення». Таким чином, геополітична експансія набула ідеологічної форми, що поєднувала імперські амбіції з неоевразійським світоглядом.

Після розпаду Радянського Союзу Російська Федерація почала поступово формувати власну зовнішньополітичну доктрину, у центрі якої стояла ідея «збирання земель» та відновлення контролю над територіями, які раніше входили до складу радянської імперії. Уже у 1990-х роках російська політична еліта, зокрема Євген Примаков, започаткувала концепцію багатопольярного світу, що мала стати альтернативою американській однопольярності. Москва намагалася зміцнити зв'язки з пострадянськими республіками через Співдружність Незалежних Держав (СНД), а згодом – через Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ) і Євразійський економічний союз (ЄАЕС). Ці структури розглядалися не лише як економічні чи оборонні об'єднання, а як інструменти політичного впливу Росії у регіоні [72].

Однак Україна не стала повноцінним учасником цих інтеграційних проєктів, обравши шлях поступового зближення з Європейським Союзом. Укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, процес переговорів про зону вільної торгівлі, а також активізація військової співпраці з НАТО викликали глибоке занепокоєння Москви. Для Кремля такий курс означав втрату стратегічного буфера, що відділяв Росію від євроатлантичного простору. Як наслідок, у Кремлі почали сприймати

Україну не як незалежного партнера, а як «форпост Заходу», який може бути використаний для стримування російського впливу [73].

На геополітичному рівні анексія Криму у 2014 році стала точкою неповернення. Вона ознаменувала перший випадок силової зміни кордонів у Європі після Другої світової війни, що підважило основоположні принципи міжнародного права – зокрема непорушність кордонів і суверенітет держав. Дії Росії були засуджені більшістю міжнародної спільноти, але реакція західних країн обмежилася переважно економічними санкціями, що лише посилювало впевненість Кремля у безкарності. Таким чином, анексія Криму стала не лише актом агресії проти України, а й симптомом глибокої кризи сучасної системи колективної безпеки.

Після анексії Криму конфлікт швидко поширився на східні регіони України. Підтримка Росією незаконних збройних формувань у Донецькій і Луганській областях стала частиною ширшої стратегії «керованої нестабільності». Москва створила умови для тривалого конфлікту низької інтенсивності, який мав на меті послабити українську державність, дестабілізувати політичну систему та перешкодити європейській інтеграції. Цей підхід відповідає логіці гібридних війн, що поєднують військові, економічні, інформаційні та кіберзасоби впливу, створюючи умови для досягнення стратегічних цілей без відкритого оголошення війни [64].

Одним із ключових чинників ескалації російсько-української війни стало розширення НАТО. Починаючи з 1999 року, альянс поступово інтегрував країни Центральної та Східної Європи, що раніше входили до сфери радянського впливу. З точки зору Москви, це означало порушення неформальних домовленостей часів розпаду СРСР, згідно з якими НАТО не мало просуватися «на схід». Проте з погляду Заходу, розширення альянсу було логічним процесом демократизації і стабілізації посткомуністичних країн. Ця розбіжність у трактуванні безпеки стала джерелом глибокої недовіри між Росією та країнами Заходу, що у підсумку вилилося у відкриту конфронтацію [24].

Не менш важливим чинником стало і зростання ролі інформаційної та ідеологічної війни. Росія активно використовувала пропаганду, дезінформацію та інформаційні операції для легітимізації своїх дій на міжнародній арені. Зокрема, у російських медіа активно просувався образ України як «невдалої держави» (failed state), яка нібито не має права на самостійний розвиток і потребує «зовнішнього управління». Така риторика мала на меті підрив легітимності української влади, деморалізацію суспільства та створення сприятливого ґрунту для агресивних дій.

Паралельно з цим міжнародна система виявила свою слабкість у реагуванні на порушення міжнародного права. ООН виявилася неспроможною ухвалити дієві рішення через право вето Росії у Раді Безпеки, а ОБСЄ – через відсутність механізмів примусу до виконання домовленостей. У результаті війна в Україні стала викликом не лише для європейської, а й для глобальної системи колективної безпеки, заснованої після Другої світової війни. Вона продемонструвала, що традиційні міжнародні інститути не здатні ефективно стримувати агресію великих держав, коли порушником є постійний член Ради Безпеки ООН [48].

Важливо зазначити, що у 2014–2021 роках конфлікт в Україні перебував у фазі «замороженого» протистояння. Мінські домовленості, підписані за посередництва Німеччини та Франції, не привели до стійкого миру, оскільки Росія систематично порушувала свої зобов'язання, продовжуючи підтримувати бойовиків на Донбасі. Водночас Західні держави, побоюючись ескалації, обмежувалися політико-дипломатичними засобами тиску, що дало Росії змогу накопичити сили для нового етапу агресії.

Таким чином, упродовж 2014–2021 років формувалися всі основні компоненти майбутнього повномасштабного вторгнення: інформаційна підготовка, мілітаризація, створення військових плацдармів і внутрішня дестабілізація України через агентурні мережі. Російська стратегія залишалася незмінною – перетворення України на «сіру зону» між Сходом і Заходом, що не має перспективи інтеграції до європейських структур безпеки (див. табл. 2.2).

Геополітичні дії та інструменти РФ та України (1991–2021)

Період	Дії Росії	Інструменти впливу	Дії України	Інструменти протидії
1991–1999	Формування доктрини, СНД, ОДКБ	Політичний, економічний, військовий вплив	Інтеграція з ЄС, нейтралітет	Дипломатія, асоціації, економічна співпраця
2000–2010	Концепція «Русского мира», регіональна присутність	Військовий, економічний тиск, енергетичний контроль	Реформи, євроінтеграція, співпраця з НАТО	Дипломатія, участь у міжнародних організаціях
2010–2014	Підготовка до анексії Криму, підтримка проросійських сил	Гібридні методи: пропаганда, агентура, економічний тиск	Революція Гідності, політичні реформи	Залучення міжнародних партнерів, законодавчі зміни
2014–2021	Анексія Криму, конфлікт на Донбасі	Військовий тиск, інформаційні операції, сепаратистські рухи	Захист територіальної цілісності, Мінські домовленості	Політико-дипломатичні засоби, санкції через партнерів

Джерело: складено автором за матеріалами: [60]

Після 2014 року відносини між Україною та Росією остаточно набули антагоністичного характеру. Війна на Донбасі стала не лише регіональним конфліктом, а й формою довготривалої боротьби за ідентичність, суверенітет і напрям історичного розвитку. Україна впевнено рухалася в напрямі розбудови власної політичної нації, тоді як Росія намагалася відновити контроль над нею через тиск, шантаж і деструктивні стратегії. Цей процес відображає закономірність, описану у працях неореалістів міжнародних відносин: слабкі держави, які намагаються змінити свій геополітичний статус, неминуче стають об'єктом протидії з боку домінуючої сили [46].

Російська Федерація у цей період активно формувала нову концепцію національної ідентичності, засновану на історичному ревізіонізмі. У публічному дискурсі почала домінувати теза про «єдність історичної Росії», у межах якої

Україна розглядалася не як окрема нація, а як складова «спільного культурно-цивілізаційного простору». Ця теза знайшла своє відображення у численних виступах російських політиків, зокрема у статті В. Путіна «Про історичну єдність росіян і українців» (2021 р.), де заперечується право України на самостійний історичний розвиток. Як зазначає український історик Ярослав Грицак, подібна ідеологія є не лише політичним інструментом, а й формою неоімперського мислення, що намагається підмінити історичну правду геополітичним міфом [38].

Однією з фундаментальних причин війни стала спроба Росії утримати пострадянський простір у стані залежності. З моменту розпаду СРСР Москва прагнула зберегти контроль над транспортними коридорами, енергетичною інфраструктурою та військовими базами, що залишилися на території колишніх союзних республік. Для України це означало тривалий період економічного тиску – від «газових воєн» 2006 та 2009 років до торговельних обмежень і спроб політичного втручання у внутрішні процеси. Така політика демонструвала, що Росія ніколи не сприймала Україну як рівноправного партнера, а лише як об'єкт геополітичного контролю [45].

З еволюційної точки зору, міжнародна система, що сформувалася після холодної війни, не забезпечила ефективного механізму інтеграції Росії у західну модель співіснування. Попри спроби діалогу, Москва залишалася відокремленою цивілізаційною одиницею, що будувала власну ідеологію на протиставленні Заходу. Російські політологи ще у 2000-х роках підкреслювали, що стратегічною метою РФ є «створення власного центру сили», який би протистояв ліберальному світопорядку. У такій логіці Україна розглядалася не як сусід, а як поле битви за новий світовий порядок, де перемога означала б утвердження російської моделі міжнародних відносин (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Фактори формування агресивної політики РФ щодо України (2014–2021)

Група факторів	Конкретні прояви	Вплив на розвиток конфлікту
Історичні	Ревізіонізм у трактуванні Київської Русі; концепція «єдності історичної Росії»	Заперечення права України на самостійний історичний розвиток; ідеологічне виправдання агресії
Політичні	Відмова визнати демократичні здобутки України; створення casus belli у ЗМІ	Підготовка до повномасштабного вторгнення, легітимізація агресії
Економічні	Газові війни 2006 та 2009 років; торговельні обмеження	Тиск на Україну через економіку, послаблення державної стійкості
Ідеологічні	Концепція «Русского мира»; пропагандистські наративи	Маніпуляція свідомістю населення РФ та виправдання агресії
Психологічні	Страх втрати впливу; «імперський синдром»	Перетворення війни на екзистенційну боротьбу для РФ
Соціальні	Внутрішня нестабільність України: корупція, слабкість інститутів	Створення сприятливого ґрунту для зовнішнього тиску та агресії

Джерело: складено автором за матеріалами: [39]

У 2020–2021 роках агресивна риторика Москви посилилася. Росія активно розгортала військову інфраструктуру поблизу українських кордонів, проводила масштабні навчання, а також вимагала від Києва політичних поступок. У той самий час у російських медіа і на державному рівні просувався наратив про нібито «підготовку України до нападу на Донбас», що стало класичним прикладом створення casus belli – штучного приводу для війни. Таким чином, вторгнення 24 лютого 2022 року не було спонтанним рішенням, а результатом багаторічного стратегічного планування, що мало на меті остаточне підпорядкування України політичній волі Кремля [28].

З точки зору еволюції міжнародної системи, війна Росії проти України позначила перехід від однополярної до багатополарної моделі, але не у класичному розумінні рівноваги, а у вигляді боротьби між альтернативними політичними системами. Вона виявила фундаментальну суперечність між глобалізацією та суверенітетом: спроба однієї держави силою змінити межі іншої стала викликом усьому поствестфальському принципу світового порядку. Саме тому цей конфлікт

не можна розглядати лише в регіональному контексті – він став точкою переформатування всієї системи міжнародних відносин (див. таб. 2.4).

Таблиця 2.4

Наслідки російсько-української війни 2022 року для міжнародної системи та України

Рівень	Основні зміни та наслідки	Коментарі / приклади
Міжнародна система	Переосмислення ролі ООН та механізмів колективної безпеки; криза післявоєнного світопорядку	Вето РФ у Радбезі паралізувало оперативне реагування; резолюції Генасамблеї лише частково вплинули
Політична логіка	Повернення силового реалізму; криза ліберального порядку; цивілізаційне протистояння	Демонстрація військової міць як ключового фактору; приклад зіткнення авторитарної та демократичної моделей
Україна	Формування політичної нації; зростання національної єдності; активізація громадянського суспільства	Внутрішня трансформація держави; чіткий цивілізаційний вибір
Європейська безпека	Перегляд оборонних доктрин, посилення бюджетів, відмова від нейтралітету Швеції та Фінляндії	Прямий наслідок агресії РФ, запуск нової фази перерозподілу сил
Глобальний рівень	Виявлення вразливості глобальних інститутів; межі політики умиротворення; переосмислення цінності суверенітету	Досвід України став моральним прикладом і символом спротиву тоталітаризму

Джерело: складено автором за матеріалами: [25]

З точки зору еволюції міжнародної системи, війна Росії проти України позначила перехід від однополярної до багатополарної моделі, але не у класичному розумінні рівноваги, а у вигляді боротьби між альтернативними політичними системами. Вона виявила фундаментальну суперечність між глобалізацією та суверенітетом: спроба однієї держави силою змінити межі іншої стала викликом усьому поствестфальському принципу світового порядку. Саме тому цей конфлікт не можна розглядати лише в регіональному контексті – він став точкою переформатування всієї системи міжнародних відносин.

Війна також змінила уявлення про роль і місце України у світі. З об'єкта політичних торгів вона перетворилася на активного актора міжнародних процесів. Україна стала символом спротиву агресії, а її досвід боротьби за незалежність – прецедентом для переосмислення цінності суверенітету у XXI столітті. Як пише американський дослідник Т. Снайдер, український опір став не лише національним подвигом, а й моральним викликом для усього світу – доказом, що демократія може захищатися навіть перед лицем тоталітарного насильства.

Отже, російсько-українська війна є результатом складної взаємодії історичних, ідеологічних, безпекових та цивілізаційних чинників, а також симптомом глибокої кризи міжнародної системи, що виникла після холодної війни. Вона виявила вразливість глобальних інституцій, продемонструвала межі політики умиротворення та засвідчила, що справедливість і свобода залишаються найвищими цінностями сучасного світу. Україна, ставши центром цієї трансформації, визначила нові координати європейської безпеки й утвердила своє право бути рівноправним суб'єктом міжнародних відносин.

2.2. Вплив війни на структуру міжнародної безпеки: криза колективної безпеки, роль НАТО та ЄС

Російсько-українська війна 2014–2025 років стала безпрецедентним викликом для сучасної системи міжнародної безпеки. Вона не лише змінила геополітичний баланс сил у Європі, але й продемонструвала кризу традиційних механізмів колективної безпеки, які виявилися неготовими до повномасштабної агресії однієї з постійних членів Ради Безпеки ООН проти суверенної держави. У результаті війна перетворилася на каталізатор структурних змін у міжнародній системі, що зумовило переосмислення принципів функціонування НАТО, Європейського Союзу та інших інституцій безпеки [33].

Система міжнародної безпеки, сформована після Другої світової війни, базувалася на принципах суверенітету, невтручання у внутрішні справи держав та

колективної відповідальності за підтримання миру. Проте російська агресія проти України стала доказом того, що наявні механізми – зокрема ООН, ОБСЄ та Рада Європи – не можуть ефективно реагувати на конфлікти, у яких одна зі сторін є державою з правом вето [55]. Така ситуація спричинила кризу довіри до міжнародних інституцій, що традиційно вважалися гарантами стабільності світового порядку.

Колективна безпека як концепт передбачає, що агресія проти однієї держави розглядається як агресія проти всіх. Однак у випадку України міжнародне співтовариство зіткнулося з проблемою практичної реалізації цього принципу. Система колективної безпеки, закріплена у Статуті ООН, виявила свою неефективність, адже Росія, будучи постійним членом Ради Безпеки, блокує будь-які рішення щодо власної агресії. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), що мала відігравати ключове значення у спостереженні за виконанням Мінських домовленостей, також зазнала кризи легітимності. Її моніторингова місія не мала реальних важелів впливу, а обмежені мандати не дозволяли запобігти порушенням з боку російських військ і підконтрольних їм формувань [41].

Водночас Рада Європи опинилася перед дилемою: чи може держава, що порушує базові принципи прав людини, залишатися її членом. Рішення про виключення Росії у 2022 році стало символічним актом, але не змінило сутності конфлікту. Таким чином, війна оголила кризу класичних форматів колективної безпеки, що спонукало держави шукати нові форми взаємодії – насамперед через НАТО та ЄС.

НАТО, як головний військово-політичний альянс Заходу, опинився у центрі процесу адаптації до нових реалій безпеки. Починаючи з 2014 року, організація поступово переглядала власні стратегічні підходи, переходячи від концепції «спільної безпеки» до «колективної оборони» (див. табл. 2.5). Після початку повномасштабного вторгнення 2022 року НАТО ухвалило низку рішень, які змінили архітектуру оборони в Європі. Йдеться, зокрема, про посилення східного флангу,

створення нових багатонаціональних бойових груп у Польщі, Румунії, Словаччині та країнах Балтії, а також збільшення чисельності сил швидкого реагування до 300 тисяч осіб.

Таблиця 2.5

Етапи посилення східного флангу НАТО (2014–2024 рр.)

Рік	Основні рішення	Характеристика змін
2014	Саміт у Уельсі	Затвердження Плану готовності; створення Сил швидкого реагування
2016	Саміт у Варшаві	Розгортання багатонаціональних батальйонів у Польщі та Балтії
2022	Мадридський саміт	Нові концепції оборони, збільшення сил реагування
2024	Вільнюський саміт	Зміцнення командних структур та посилення оборони Чорноморського регіону

Джерело: складено автором за матеріалами: [74]

Війна в Україні стала поштовхом переосмислення стратегічних документів НАТО. У новій Стратегічній концепції альянсу (2022) Росія визначена як «найсерйозніша та пряма загроза євроатлантичній безпеці». Україна, хоч і не є членом альянсу, посіла ключове місце у політичному дискурсі НАТО, отримуючи системну військову, технічну та політичну підтримку. Поступово формується формат «асоційованого партнерства» між Україною та НАТО, що включає участь у навчаннях, обмін розвідданими та консультації на рівні оборонних міністерств. Таке партнерство стало унікальним прецедентом, коли країна, що не має статусу члена, фактично інтегрується в оперативні структури Альянсу [76].

ЄС, який традиційно розглядав себе як цивільну силу, під впливом війни змінив власну стратегічну культуру. Вперше в історії ЄС профінансував поставки летальної зброї через «Європейський фонд миру» – механізм, створений поза бюджетом Союзу. Відтак відбувається поступова еволюція ЄС від економічного об'єднання до комплексного актора безпеки (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Основні напрями діяльності ЄС у сфері безпеки під час війни в Україні

Напрямок	Приклади реалізації	Вплив
Санкційна політика	14 пакетів санкцій, замороження активів	Ослаблення російської економіки
Військова допомога	Європейський фонд миру, навчання українських військових	Підвищення обороноздатності України
Енергетична безпека	Відмова від російського газу, REPowerEU	Зменшення залежності ЄС від РФ
Гуманітарна підтримка	Тимчасовий захист українців, допомога ВПО	Зміцнення солідарності в Європі

Джерело: складено автором за матеріалами: [40]

Окрім цього, ЄС створив платформу EU Military Assistance Mission (EUMAM Ukraine), у межах якої тисячі українських військовослужбовців проходять навчання у країнах-членах. Цей крок свідчить про новий рівень політичної волі до захисту європейських цінностей і безпеки.

EUMAM Ukraine стала однією з ключових можливостей у межах європейської політики безпеки та оборони, що засвідчила глибоку трансформацію ролі Європейського Союзу як актора у сфері міжнародної безпеки. Якщо раніше ЄС переважно виступав у ролі дипломатичного та економічного посередника, то створення цієї місії ознаменувало перехід до активного військово-політичного залучення [61].

Основна мета місії полягає у підвищенні професійного рівня українських військових та адаптації стандартів Збройних сил України до вимог євроатлантичної системи безпеки. Навчання відбуваються переважно у Польщі, Німеччині, Іспанії, Франції та інших країнах Європейського Союзу, що демонструє високий рівень координації та взаємної довіри між державами-членами. Учасники проходять курси тактичної, інженерної, медичної, логістичної та командної підготовки, зокрема

навчання з управління підрозділами, використання сучасних технологій, дронів і засобів зв'язку [58].

В умовах послаблення глобальних інститутів безпеки, таких як ООН або ОБСЄ, дедалі більшого значення набувають регіональні формати колективної безпеки, які здатні оперативно реагувати на локальні конфлікти та координувати дії держав із суміжних регіонів. Ці ініціативи не замінюють глобальні структури, але виконують допоміжну функцію, забезпечуючи гнучкість, швидкість прийняття рішень та ефективне використання ресурсів. З огляду на це доцільно розглянути провідні регіональні ініціативи, що забезпечують координацію дій держав у сфері оборони та безпеки (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Основні регіональні ініціативи у сфері європейської безпеки (2022–2025 рр.)

Ініціатива	Учасники	Основна мета	Значення для України
Люблінський трикутник	Україна, Польща, Литва	Координація оборонної політики	Підтримка інтеграції в НАТО
Бухарестська дев'ятка	9 країн НАТО Східної Європи	Зміцнення східного флангу	Лобіювання українських інтересів
Формат «Рамштайн»	50+ держав	Координація військової допомоги	Поглиблення оборонного співробітництва

Джерело: складено автором за матеріалами: [37]

Одним із ключових прикладів є «Люблінський трикутник» (Україна–Польща–Литва). Цей формат створено у 2020 році з метою посилення політичного та безпекового співробітництва трьох держав у Східній Європі. Він передбачає регулярні консультації на рівні міністрів закордонних справ та оборони, спільні навчання, обмін розвідувальною інформацією та координацію політики щодо підтримки України в умовах війни. Важливим елементом діяльності «Люблінського трикутника» є також спільне просування інтеграції України у євроатлантичні структури [79].

Ще один приклад – «Бухарестська дев'ятка», яка об'єднує дев'ять східноєвропейських країн-членів НАТО: Болгарію, Чехію, Естонію, Угорщину,

Латвію, Литву, Польщу, Румунію та Словаччину. Цей формат спрямований на узгодження оборонної політики та зміцнення східного флангу НАТО, зокрема через спільні навчання, планування оборонних бюджетів і логістичну підтримку. У контексті війни проти України «Бухарестська дев'ятка» стала майданчиком для обміну досвідом і координації військової допомоги, а також підвищення колективної спроможності до стримування потенційного агресора [74].

Наймасштабнішим регіональним форматом є «Рамштайн», що об'єднує понад 50 держав-партнерів, включно з членами НАТО, ЄС та іншими союзниками. Формат був ініційований у 2022 році для координації військової підтримки України, включаючи постачання озброєння, амуніції, навчання персоналу та логістичну допомогу. «Рамштайн» дозволяє оперативно узгоджувати дії великих груп держав і забезпечує єдину стратегію підтримки Україні.

Війна в Україні стала поштовхом переосмислення безпекової політики Європейського Союзу та стимулювала формування концепції європейської стратегічної автономії. Під цим поняттям розуміють здатність ЄС діяти незалежно від зовнішніх союзників, насамперед США, у вирішенні питань безпеки та оборони на європейському континенті [84]. Така автономія передбачає, що ЄС здатний оперативно реагувати на загрози, забезпечувати стабільність у регіоні та захищати свої стратегічні інтереси без необхідності повного покладання на третіх гравців.

Документ «Стратегічний компас ЄС» (2022) став ключовим кроком у цьому процесі та визначив конкретні цілі й завдання, серед яких посилення оборонного потенціалу держав-членів, розбудова системи колективного реагування на гібридні загрози, включно з кібератаками та дезінформацією, формування механізмів захисту критичної інфраструктури та енергетичної безпеки, а також створення інструментів для швидкого реагування у кризових ситуаціях, що включає як військові, так і цивільні компоненти [59].

Війна значно посилила місце регіональних альянсів, зокрема НАТО, ЄС та ініціатив на кшталт «Бухарестської дев'ятки». Саме через ці структури відбувається

оперативна координація військової та цивільної допомоги, навчання українських військових, забезпечення стримування потенційного агресора та зміцнення безпеки східного флангу Європи. Регулярні спільні навчання, багатонаціональні батальйони та стратегічна координація дозволяють державам-членам швидко реагувати на загрози та підвищувати колективну обороноздатність [54]. Конфлікт сприяв зростанню політичної та військової суб'єктності України у регіональній системі безпеки. Країна змогла стати активним учасником оборонних коаліцій, отримати значну міжнародну військову підтримку та демонструвати здатність координувати дії з союзниками, що формує новий рівень її стратегічного значення в Європі.

У сучасних умовах міжнародна система безпеки переживає фундаментальну трансформацію, що обумовлена поєднанням традиційних та нетрадиційних загроз. Російсько-українська війна виявила слабкі місця у механізмах колективної безпеки й ініціювала формування нової архітектури євроатлантичної стабільності. Ця архітектура відрізняється від попередньої більшою інтеграцією військових, економічних, технологічних та інформаційних компонентів безпеки, а також посиленням регіонального рівня управління кризами [51]. У цьому контексті НАТО та Європейський Союз виступають не як окремі суб'єкти, а як взаємопов'язані елементи єдиної системи стримування, реагування та відбудови.

Адаптація НАТО до нових реалій відбувається через переосмислення фундаментальних положень стратегічної доктрини. Після повномасштабного вторгнення 2022 року альянс відмовився від підходу, заснованого на співробітництві з Росією, і повернувся до базової функції – колективної оборони. Це виражається у зміцненні передового розгортання сил на східному фланзі, переході до стану постійної готовності та створенні інтегрованої системи повітряної та протиповітряної оборони [47]. Особливу увагу приділено Чорноморському регіону, де дії Росії в Криму та на окупованих територіях України створили нові ризики для морської безпеки. НАТО активізувало присутність у Чорному морі через

партнерські програми з Україною та Грузією, що дозволяє підтримувати ситуативну обізнаність та стримувати провокаційну поведінку.

Крім того, альянс розширив своє стратегічне сприйняття, включивши до сфери безпекових викликів Китай. У Стратегічній концепції 2022 року вперше було зазначено, що політика Пекіна впливає на безпеку євроатлантичного простору. Це відкриває шлях до поглибленої співпраці з партнерами в Індо-Тихоокеанському регіоні – Японією, Південною Кореєю, Австралією та Новою Зеландією, – яка зосереджена на стандартизації військових систем, обміні розвідувальними даними та координації відповідей на гібридні загрози [44]. Такий підхід свідчить про формування трансрегіональної безпекової мережі, яка виходить за межі традиційної територіальної відповідальності НАТО.

Європейський Союз, у свою чергу, здійснив безпрецедентний крок, перейшовши від «цивільної сили» до активного учасника безпекової архітектури. Створення Європейського фонду миру стало інституційним проривом, який дозволив обійти обмеження, пов'язані з відсутністю загального оборонного бюджету. Через цей фонд ЄС не лише фінансує поставки зброї, а й забезпечує підтримку військової логістики, медичного обслуговування, зв'язку та кіберзахисту. Діяльність EUMAM Ukraine є прикладом інституціоналізації цього курсу: місія не обмежується навчанням, а сприяє інтеграції українських збройних сил у євроатлантичну оборонну систему через стандартизацію процедур, інтероперабельність техніки та спільні тактичні доктрини [31]. Це створює основу для подальшої інтеграції України до структур ЄС та НАТО, незалежно від формального членства.

Одночасно ЄС активно працює над зміцненням власної оборонної автономії. «Стратегічний компас» передбачає створення оперативного швидкого реагування чисельністю до 5 тисяч осіб, здатного діяти у кризових зонах без підтримки третіх сторін. Також запускаються ініціативи щодо розвитку спільного виробництва боєприпасів, дронів та систем ППО, що має на меті зменшити залежність від

американських постачальників [33]. Цей курс на технологічну самодостатність має стратегічне значення, особливо у світлі глобального дефіциту артилерійських снарядів та ракет, виявленого під час війни в Україні.

Важливою рисою нової безпекової архітектури є поширення коаліційного підходу поза межі формальних альянсів. Формат «Рамштайн» став інституціоналізованим механізмом координації, що поєднує країни НАТО, ЄС та інших союзників, зокрема Японію, Південну Корею, Канаду та Нову Зеландію. Цей формат дозволяє узгоджувати не лише обсяги військової допомоги, а й гармонізувати стандарти обслуговування озброєння, логістичні маршрути та процедури передачі чутливої інформації [24]. У свою чергу, «Люблінський трикутник» і «Бухарестська дев'ятка» виконують функцію регіональних ампліфікаторів: вони посилюють вплив країн Центральної та Східної Європи на загальну політику ЄС і НАТО щодо Росії та України, одночасно забезпечуючи платформу для двосторонньої та багатосторонньої оборонної співпраці.

Крім військової складової, нова модель безпеки враховує енергетичну, економічну та цифрову вразливість. ЄС запустив програму REPowerEU, спрямовану на повну диверсифікацію енергопостачання та зменшення залежності від російських вуглеводнів. Одночасно розгортається інфраструктура для прийому зрідженого природного газу, розширення мережі електропередач із сусідніми країнами, а також розвиток стратегічних запасів критичних матеріалів. Ці заходи не лише підвищують енергетичну безпеку, а й зменшують ризики використання енергоресурсів як інструменту гібридної війни.

У цифровій сфері формується спільна система кіберзахисту, що об'єднує національні агентства кібербезпеки, приватний сектор та академічні установи. Проєкти на кшталт Joint Cyber Unit дозволяють швидко реагувати на кібератаки шляхом обміну індикаторами компрометації, спільного аналізу загроз та координованого відновлення інфраструктури [19]. Досвід України, яка зазнає систематичних кібератак з боку Росії з 2014 року, став основою для розробки нових

стандартів стійкості критичної інфраструктури в ЄС. Цей досвід також інтегрується в навчальні програми НАТО та ЄС, що підвищує готовність союзників до подібних сценаріїв.

Кризові механізми колективної безпеки тепер також включають елементи економічного стримування. Санкційна політика ЄС стала більш узгодженою, цілеспрямованою та технічно складною: вона охоплює фінансовий сектор, експорт високих технологій, транспорт, страхування та навіть особисті активи еліти. Важливим інноваційним елементом є механізм використання заморожених російських активів для фінансування відбудови України – крок, який свідчить про формування нового підходу до міжнародної відповідальності агресора [31]. Цей підхід поєднує правові, економічні та моральні аспекти, одночасно створюючи прецедент для майбутніх конфліктів.

Система міжнародної безпеки після 2022 року втрачає свою жорстку ієрархічну структуру та перетворюється на багаторівневу мережу, у якій глобальні, регіональні та національні актори взаємодіють через гнучкі, ситуативні коаліції. Центр ваги зсувається від універсальних інституцій до функціональних партнерств, здатних швидко реагувати на нові загрози. НАТО і ЄС залишаються ядром цієї системи, але їхня ефективність залежить від здатності інтегрувати досвід окремих країн, зокрема України, яка перетворилася на лабораторію сучасної оборони. Україна внесла значний внесок у розвиток тактики дронів, електронної боротьби, розвідувально-ударних систем та цивільної стійкості, що стало об'єктом вивчення для військових академій Європи та Північної Америки.

2.3 Трансформація зовнішньої-політики та стратегії глобальних світових акторів (США, ЄС, КНР)

У сучасних міжнародних відносинах завдання глобальних акторів визначає не лише баланс сил, але й характер глобальної політики, економічної інтеграції та безпеки. США, Європейський Союз та Китай виступають ключовими центрами

впливу, чия зовнішня політика та стратегія за останні десятиліття зазнали суттєвої трансформації, що безпосередньо пов'язано зі змінами глобального порядку, новими загрозами та регіональними кризами. Війна в Україні стала каталізатором цих змін, оголивши неефективність старих механізмів колективної безпеки та показавши, наскільки глибоко глобальні сили переплетені у питаннях геополітичної стабільності [80].

Для Сполучених Штатів характерною є адаптація зовнішньої політики до умов багатопольярного світу. Після завершення холодної війни США тривалий час залишалися єдиним гегемоном, визначаючи архітектуру міжнародної системи через військову міць, економічну домінацію та політичні союзи. Проте поява нових центрів сили, зростання впливу Китаю, а також внутрішні економічні виклики змусили Вашингтон переосмислити свої пріоритети. Сучасна американська стратегія ґрунтується на концепції «відповідального лідерства» та гнучких партнерств, що передбачає формування ситуативних альянсів для реагування на регіональні загрози.

Особливу роль у зовнішній політиці США відіграє політика стратегічного стримування, спрямована насамперед проти Росії та Китаю. У контексті війни в Україні Сполучені Штати знову виступили гарантом безпеки Європи, активізувавши участь у рамках НАТО, посиливши санкційну політику проти держав-агресорів і надавши масштабну військово-технічну допомогу Україні. Одночасно Вашингтон розвиває інші інструменти впливу – дипломатичні, економічні та технологічні. США прагнуть зберегти статус лідера шляхом поєднання традиційної «жорсткої сили» з інноваційними підходами «м'якої сили», заснованими на підтримці демократії, людських прав і цифрової безпеки. З огляду на зазначені зміни важливо систематизувати основні тенденції еволюції американської зовнішньої політики, що визначають її сучасні інструменти та пріоритети (див. табл. 2.8).

Паралельно з цим Сполучені Штати все активніше використовують економічні та технологічні інструменти як форму геополітичного впливу. Санкції, обмеження експорту високих технологій, боротьба за ланцюги постачання мікрочипів – усе це перетворюється на елементи нової «економічної війни», що визначає сучасну дипломатію Вашингтона. Таким чином, трансформація американської зовнішньої політики полягає у прагненні зберегти лідерство в умовах зростання глобальної конкуренції.

Таблиця 2.8

Основні напрями трансформації зовнішньої політики США у XXI столітті

Напрямок трансформації	Характеристика	Приклади реалізації
Від гегемонії до партнерства	Перехід від односторонньої політики до формування гнучких альянсів	НАТО, Quad, AUKUS
Акцент на економічній безпеці	Використання санкцій, контроль за технологіями та енергоринками	Санкції проти РФ, Ірану, обмеження експорту чипів до КНР
Відновлення трансатлантичних зв'язків	Підтримка Європи у контексті війни в Україні	Допомога Україні, спільна енергетична політика
Посилення ролі демократії у зовнішній політиці	Використання “м'якої сили” для протидії авторитаризму	Саміт за демократію, підтримка громадянського суспільства

Джерело: складено автором за матеріалами: [45]

Європейський Союз, своєю чергою, пройшов шлях від суто економічного об'єднання до повноцінного геополітичного актора. Перші десятиліття XXI століття ЄС приділяв увагу економічній інтеграції та розбудові внутрішнього ринку. Проте нові виклики – криза біженців, тероризм, Brexit, пандемія COVID-19 і, зрештою, війна в Україні – показали необхідність переходу до активної зовнішньої політики. ЄС почав формувати власну систему безпеки, зміцнюючи оборонну співпрацю через Європейський оборонний фонд, створення бойових груп і підготовку військових кадрів у рамках EUMAM Ukraine [36, с.25].

Війна в Україні стала визначальним чинником європейської трансформації. Вперше ЄС вдавсь до фінансування військових поставок країні, що перебуває у стані війни, з фондів Союзу. Це стало символом народження «Європи сили», яка здатна не лише реагувати на кризи, а й активно впливати на їх перебіг. Одночасно ЄС проводить політику енергетичної незалежності, зменшуючи залежність від російських енергоносіїв та стимулюючи інвестиції у відновлювану енергетику. З огляду на ці тенденції доцільно узагальнити, як саме трансформувалися основні напрями політики ЄС після початку російсько-української війни та енергетичної й безпекової кризи (див. табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Трансформація зовнішньої політики ЄС під впливом глобальних криз

Сфера політики	Традиційний підхід	Новий вектор розвитку після 2022 р.
Безпека та оборона	Дипломатичні ініціативи, миротворчість	Формування спільної оборонної політики, EUMAM Ukraine
Енергетика	Залежність від РФ	Енергетична диверсифікація, «зелений курс»
Зовнішні відносини	Переважно економічна дипломатія	Активна участь у санкційній політиці, підтримка України
Інституційна взаємодія	Співпраця в межах ЄС	Поглиблення координації з НАТО, розширення оборонного співробітництва

Джерело: складено автором за матеріалами: [33]

Європейський Союз сьогодні поступово формує власну стратегічну автономію, намагаючись збалансувати співпрацю зі США та водночас зміцнити власну суб'єктність на міжнародній арені. Після початку російсько-української війни це прагнення лише посилилося: ЄС усвідомив необхідність мати не лише економічний, а й військово-політичний потенціал для самостійного реагування на глобальні виклики. Ідея «геополітичного Союзу», яку активно просуває Єврокомісія, передбачає формування спільної оборонної політики, створення

незалежних механізмів енергетичної безпеки та цифрової стійкості, а також розвиток оборонно-промислової бази Європи [60].

Водночас ЄС не відмовляється від партнерства зі США – навпаки, спільні цінності демократії, прав людини й верховенства права залишаються основою трансатлантичної єдності. Однак Брюссель дедалі частіше наголошує, що європейські інтереси не завжди збігаються з американськими, особливо у питаннях торгівлі, кліматичної політики чи підходів до Китаю. Таким чином, трансформація європейської політики спрямована на перетворення Союзу з «економічного гіганта» на «геополітичного актора», який здатний діяти автономно, але у тісній координації з партнерами по НАТО [51].

Китайська Народна Республіка, у свою чергу, демонструє відмінну логіку зовнішньополітичної еволюції. Після реформ Дена Сяопіна 1980-х років Пекін узяв курс на економічну експансію, відкритість до інвестицій і розвиток індустріального потенціалу, що поступово перетворило Китай на другу економіку світу. Початок XXI століття ознаменував перехід від політики «приховування можливостей» до активної геополітичної стратегії, спрямованої на зміцнення міжнародного впливу.

Головна мета зовнішньої політики КНР полягає у забезпеченні внутрішньої стабільності, гарантуванні економічного зростання та створенні умов для розширення впливу в ключових регіонах – насамперед у Східній і Південно-Східній Азії, Африці, Європі та Латинській Америці. Ініціатива «Один пояс – один шлях» стала центральним інструментом цієї стратегії. Через неї Китай інвестує в інфраструктуру, енергетику, логістику та комунікації, забезпечуючи не лише економічну взаємодію, а й політичну залежність партнерів. Таким чином, Пекін поєднує інструменти «м'якої сили» – інвестиції, технології, освітні програми – із дедалі помітнішим використанням «жорсткої сили». У цьому контексті постає потреба порівняльно оцінити ключові параметри зовнішньої політики ЄС та КНР, аби зрозуміти різницю їхніх стратегій і підходів у сучасній міжнародній системі (див. табл. 2.10).

Паралельно Китай активно нарощує військово-технологічний потенціал: модернізує армію, збільшує військовий бюджет, розвиває флот і космічні програми, інвестує у штучний інтелект і кіберзброю. Його стратегія балансує між прагненням уникати прямих збройних конфліктів і демонстрацією здатності самостійно формувати нові правила міжнародної гри. Китай позиціонує себе як миротворця та прихильника стабільності, проте водночас посилює присутність у Південно-Китайському морі, Центральній Азії, Африці та Латинській Америці. Це свідчить про прагнення КНР до формування власної сфери впливу та поступового зміцнення регіональної гегемонії, що у перспективі може стати викликом для західного домінування.

Таблиця 2.10

Порівняльна характеристика зовнішньої політики ЄС та КНР у сучасній міжнародній системі

Показник	Європейський Союз	Китайська Народна Республіка
Основна мета зовнішньої політики	Формування «геополітичного Союзу»; посилення стратегічної автономії; збереження стабільності та європейських цінностей	Забезпечення економічного зростання, стабільності та розширення глобального впливу
Інструменти впливу	Дипломатія, санкції, торгівля, гуманітарні ініціативи, оборонне партнерство в межах НАТО	Ініціатива «Один пояс – один шлях», інвестиції, кредити, технології, військово-морська присутність
Безпековий вимір	Розвиток спільної оборонної політики, створення Європейського фонду оборони, координація з НАТО	Модернізація армії, розвиток космічних і кіберможливостей, регіональна військова присутність
Економічна стратегія	Посилення енергетичної незалежності, «зелений перехід», цифровізація економіки	Експортна експансія, контроль над сировинними ресурсами, інвестиції в інфраструктуру інших держав
Геополітична орієнтація	Трансатлантичне партнерство зі США, підтримка демократичних союзів	Багатополярність, прагнення створити альтернативу західному порядку
Тип «м'якої сили»	Культурна дипломатія, цінності демократії та прав людини	Економічна привабливість, технологічні досягнення, освітні програми

Ставлення до міжнародних конфліктів	Орієнтація на дипломатію, підтримка міжнародного права	Нейтралітет або прагматичний підхід, залежно від економічних інтересів
-------------------------------------	--	--

Джерело: складено автором за матеріалами: [58]

Взаємодія США, ЄС і Китаю формує сучасну багатополярну систему міжнародних відносин, у якій кожен із гравців використовує власні інструменти впливу, реагуючи на нові виклики та кризові ситуації. США продовжують залишатися провідним військово-політичним центром, застосовуючи комбінацію технологічного лідерства, економічного впливу та оборонної сили для збереження глобального стратегічного лідерства. При цьому американська політика стає більш гнучкою, зосередженою на формуванні альянсів та стримуванні потенційних конкурентів у різних регіонах, включно з Європою, Азією та Близьким Сходом.

Європейський Союз, у свою чергу, активно поєднує економічні, безпекові та гуманітарні підходи. Сучасна зовнішня політика ЄС передбачає не лише дипломатичний вплив і санкції, а й розвиток власної оборонної спроможності, координацію політики безпеки з НАТО та підтримку демократичних і ціннісних стандартів у світі. Це дозволяє ЄС діяти як самостійний глобальний актор, здатний брати участь у врегулюванні конфліктів, підтримувати постраждалі держави та інтегрувати безпекові і економічні інструменти у комплексні стратегії [69].

Китай, натомість, демонструє відмінну від західних моделей стратегію: він орієнтується на економічну стабільність, розширення інфраструктурного та торгового впливу через ініціативи на кшталт «Один пояс – один шлях», а також підтримує політичну нейтральність у конфліктах, покладаючись на економічні і дипломатичні важелі. Поступове зміцнення військово-технологічного потенціалу дозволяє Китаю формувати власну модель регіональної гегемонії, не вступаючи у пряму конфронтацію із західними державами, але впливаючи на глобальні процеси через економічні та стратегічні альянси.

Еволюція глобальної взаємодії між США, Європейським Союзом та Китаєм наочно демонструє формування нової конфігурації багатопolarity, у якій провідні центри сили не лише конкурують між собою, а й вибудовують складну мережу взаємозалежностей. На відміну від періоду холодної війни, сучасна модель протистояння не обмежується ідеологічними рамками чи військово-політичним суперництвом, а охоплює технологічні, економічні, енергетичні та нормативні виміри. США зберігають здатність до глобальної проєкції сили та формування міжнародних коаліцій, тоді як ЄС поступово нарощує автономію у сфері безпеки та стратегічного планування, поєднуючи нормативну силу з економічними інструментами. Китай, у свою чергу, розширює міжнародний вплив шляхом економічного проникнення, інфраструктурних проєктів і технологічного домінування, обережно балансує між дипломатичною нейтральністю та прагненням до регіонального лідерства. У сукупності ці процеси формують поліцентричне середовище, у якому стабільність залежить від того, наскільки узгодженими будуть дії ключових акторів у кризових ситуаціях [64].

Важливо звернути увагу на те, що у сучасних умовах зовнішньополітичні стратегії глобальних акторів визначаються не лише традиційними інтересами національної безпеки, а й необхідністю адаптації до нових викликів, які виникають унаслідок конфліктів з гібридними ознаками, технологічної конкуренції та фрагментації економічних зв'язків. Російсько-українська війна стала каталізатором переосмислення ролі кожного з ключових центрів сили – США, ЄС та КНР – у глобальній політиці, викликавши якісні зміни в їхній стратегічній культурі.

Сполучені Штати продовжують виконувати функцію глобального гарантів стабільності, але з відчутною зміною інструментарію. Адміністрація Байдена ухвалила стратегію «інвестиційного стримування», що передбачає поєднання прямих військових поставок, фінансової підтримки та технологічного обмеження потенційних противників. Цей підхід знайшов своє відображення у прийнятті закону CHIPS and Science Act 2022 року, спрямованого на зниження залежності від

азійських ланцюгів постачання мікročипів, а також у запровадженні експортних обмежень на напівпровідники та обладнання для їх виробництва щодо Китаю. Одночасно Вашингтон активізує формати міжрегіональної координації: AUKUS (США–Великобританія–Австралія) та Quad (США–Японія–Індія–Австралія) стають інструментами збалансованого протидіяння китайській експансії в Індо-Тихоокеанському регіоні [22]. Це свідчить про перехід від глобального гегемонізму до мережевої геополітики, у якій США залишаються центром, але не єдиним вузлом прийняття рішень.

Європейський Союз, у свою чергу, переживає фундаментальне переформатування своєї зовнішньополітичної ідентичності. До 2022 року ЄС розглядав себе переважно як «цивільну силу», що сприяє миру через економічну інтеграцію та нормативний вплив. Однак війна в Україні спричинила безпрецедентну зміну вектору: уперше у своїй історії Союз профінансував поставки летальної зброї через Європейський фонд миру, залучивши ресурси поза загальним бюджетом. Крім того, ЕМВАМ Україна стала першою повноцінною військово-навчальною місією ЄС, що свідчить про формування єдиного підходу до оборонної спроможності на рівні союзу [19]. Важливою складовою євроінтеграційної політики є зміцнення оборонно-промислового комплексу: у 2023 році було запущено ініціативу European Defence Industry Programme (EDIP), спрямовану на координацію закупівель, стандартизацію виробництва та підвищення автономії Європи у сфері безпеки. Така трансформація не означає повного розриву з трансатлантичним партнерством, але вказує на прагнення Брюсселя до стратегічної зрілості – тобто здатності приймати самостійні рішення у разі кризи.

Китайська Народна Республіка, навпаки, залишається вірною логіці асиметричного впливу. Пекін ухиляється від прямої підтримки російської агресії та не приєднується до санкцій, але активізує економічну взаємодію з Москвою: у 2023 році двосторонній товарообіг досяг рекордних 240 млрд доларів США, зокрема за рахунок постачання комплектуючих для військово-промислового комплексу РФ.

Водночас Китай позиціонує себе як гарант глобальної стабільності, запропонувавши «Мирний план для України» у лютому 2023 року, який, однак, не містив конкретних механізмів зупинки війни чи притягнення агресора до відповідальності [32]. Ця дипломатія двоїстості має на меті зберегти зовнішнє зображення відповідального державця, не втрачаючи стратегічного партнера на євразійському просторі. Паралельно КНР інтенсифікує свої ініціативи в Африці, Латинській Америці та на Близькому Сході, пропонуючи країнам «глобального Півдня» альтернативу західній моделі розвитку – без умов щодо прав людини, демократії або верховенства права.

Особливу увагу варто звернути на технологічний вимір стратегічного суперництва. Саме він стає ключовим полем конкуренції між США та Китаєм, а ЄС – потенційним балансувальником. З одного боку, Вашингтон посилює обмеження на експорт передових технологій, включаючи інтегральні мікросхеми, квантові обчислення та штучний інтелект. З іншого – Пекін інвестує понад 150 млрд доларів у програму «Виробництво в Китаї 2025», спрямовану на створення незалежного напівпровідникового циклу [51]. Європа, у свою чергу, намагається уникнути технологічної залежності від будь-якого з блоків, запускаючи власні проєкти, як-от European Chips Act, метою якого є досягнення 20% світового виробництва передових мікросхем до 2030 року. Це демонструє перехід від глобальної інтеграції до «технологічного мультилатералізму», де стандарти, інфраструктура та наукова кооперація стають інструментами геополітичного впливу.

Стратегії США, ЄС і КНР у добу російсько-української війни відображають різні моделі адаптації до трансформованої міжнародної системи. Американська модель ґрунтується на підтримці альянсів та технологічному лідерстві, європейська – на формуванні автономного потенціалу при збереженні ціннісної єдності з Заходом, а китайська – на посиленні альтернативних економічних мереж із мінімізацією політичних ризиків [72]. Ці підходи не є взаємовиключними, а

формують нову архітектуру взаємозалежностей, у якій кожен актор прагне зберегти стратегічну гнучкість, не втрачаючи конкурентних переваг.

У цьому контексті війна в Україні стала своєрідним «лакмусовим папірцем», який показав, наскільки гнучкими і адаптивними є провідні гравці у своїх зовнішньополітичних стратегіях. Конфлікт перевінив здатність США підтримувати союзників і стримувати агресора, визначив ефективність комплексного підходу ЄС до економічної, оборонної та дипломатичної взаємодії, а Китай примусив переглянути механізми впливу через економічну та політичну «м'яку силу».

Висновки до розділу 2

Російсько-українська війна стала однією з найвизначніших подій ХХІ століття, що докорінно змінила архітектуру міжнародних відносин і продемонструвала кризу системи глобальної безпеки. Проведений аналіз доводить, що цей конфлікт є не лише регіональним протистоянням, а глобальним фактором трансформації світового порядку. Передусім війна має глибокі історичні, геополітичні та ідеологічні причини. Вона є наслідком пострадянської боротьби за вплив і реваншистської політики Росії, спрямованої на відновлення контролю над Україною. Агресія РФ поєднує військові, інформаційні та економічні засоби тиску, що виявляє її неоімперський характер. Для України ж війна стала боротьбою за суверенітет, ідентичність та європейський вибір.

Конфлікт засвідчив перехід міжнародної системи від однополярності до нестійкої багатополарності, у якій посилюється суперництво між демократичними та авторитарними режимами. Війна оголила слабкість глобальних інституцій – ООН, ОБСЄ, Ради Європи які виявилися нездатними ефективно реагувати на агресію постійного члена Ради Безпеки. Це спричинило децентралізацію системи безпеки та піднесення ролі регіональних форматів – НАТО, ЄС, «Бухарестської дев'ятки», «Люблінського трикутника» та формату «Рамштайн».

Після 2014 року НАТО й ЄС зазнали суттєвого оновлення. Альянс повернувся до політики колективної оборони, визначив Росію як головну загрозу та посилив східний фланг. Європейський Союз уперше профінансував військову допомогу, створив місію EUMAM Ukraine та продемонстрував нову стратегічну культуру, орієнтовану на поєднання дипломатії, оборони й енергетичної безпеки. Зовнішньополітичні стратегії провідних акторів світу також трансформувалися. США підтвердили роль гаранта безпеки, застосовуючи поєднання військової підтримки, санкцій і технологічного стримування противників. ЄС перетворився з економічного об'єднання на геополітичного актора, здатного діяти спільно у сфері безпеки. Китай, у свою чергу, використовує прагматичну політику – розширює економічний вплив через ініціативу «Один пояс – один шлях» та зміцнює позиції у багатополлярній системі.

Отже, російсько-українська війна стала переломним етапом у розвитку міжнародних відносин. Вона показала вразливість старих механізмів безпеки, прискорила формування нових регіональних союзів і визначила моральні межі сучасного світового порядку.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

3.1. Нові глобальні та регіональні виклики для міжнародної системи

Нові виклики глобальної та регіональної безпеки вимагають перегляду основних засад міжнародної системи. Світ опинився у вирішальний момент: агресія Росії проти України порушила баланс сил у Європі, а зростання мілітаризації посилює напругу у всьому світі. На саміті НАТО у 2023–2025 роках лідери Альянсу неодноразово констатували, що перебувають у «поворотний момент» – зобов’язуючись нарощувати оборонні спроможності на тлі «зміни глобального безпекового ландшафту». При цьому політичні режими з авторитарними тенденціями активізуються: аналітики Atlantic Council звертають увагу, що протягом останніх 17 років у світі спостерігається глобальне посилення авторитаризму та послаблення демократичних інститутів. Така ситуація лише підсилює ризик геополітичної фрагментації та регіональних конфліктів.

Безпекові загрози мають як глобальний, так і регіональний вимір. На фоні війни в Україні уряди та країни підвищують витрати на оборону: за даними SIPRI, світові військові бюджети у 2023 році зросли на 6,8 %, до рекордних \$2443 млрд. Серед найбільших витратників США, Китай та Росія також суттєво наростили оборонні бюджети. У відповідь НАТО форсує модернізацію та розширює оборонні спроможності [53]. Зокрема, Фінляндія стала 31-м членом НАТО 4 квітня 2023 року, а Швеція – 32-м 11 березня 2024 року. Ці події відбулися на тлі оновлення стратегії Альянсу та встановлення нових цільових показників витрат на оборону. Водночас Китай стрімко нарощує власну військову міць: експерти CEPR підраховали, що його оборонний бюджет у термінах паритету купівельної спроможності 2024 року оцінюється близько в \$541 млрд – це приблизно 59 % від оборонних витрат США. Таке зростання змушує Сполучені Штати зміцнювати оборонні союзи в Азії та впроваджувати технологічні обмеження для КНР. Поза тим, за висновками Atlantic

Council, китайський режим і Кремль свідомо просувають альтернативну «авторитарну модель» розвитку у світі, зокрема через експорт контрольних технологій, навчання представників інших урядів і використання пропаганди [56].

Невід'ємною частиною нових викликів стали енергетичні проблеми. Енергетична криза в Європі загострилася після вторгнення РФ 2022 року: попит на природний газ у ЄС у 2022 році впав на 13 % (понад 55 млрд м³) – це найрізкіше скорочення за всю історію спостережень. Основні причини – економія енергії внаслідок високих цін і різка диверсифікація імпорту. Країни ЄС форсували будівництво LNG-терміналів і переорієнтувалися на альтернативних постачальників, щоб компенсувати втрату російських обсягів. Наприклад, для Східної Європи частка російського газу впала з ~80% у 2021 році до ~37,6% у 2024-му, багато в чому завдяки новим СПГ-можливостям. Одночасно ЄС рекордно наростив потужності відновлюваної енергетики: приблизно 50 ГВт нових сонячних і вітрових установок ввели в дію у 2022 році, що дозволило уникнути споживання понад 11 млрд м³ газу [48].

На середньострокову перспективу російсько-українська війна спричинила глибоку трансформацію глобальної та європейської енергетичної архітектури, що знайшло відображення у стратегічних оцінках МВФ і МЕА. Європейський Союз прискорив відмову від російських енергоносіїв, переорієнтовуючи імпорт газу й нафти на альтернативні ринки та інвестуючи у розвиток відновлюваних джерел енергії. Водночас перехід до «зеленої» економіки висвітлив новий системний ризик: домінування Китаю у глобальних ланцюгах постачання критичних матеріалів, необхідних для виробництва технологій ВДЕ (відновлювані джерела енергії) [89].

За даними Міжнародного енергетичного агентства, у 2024 році понад 90 % зростання світового постачання таких ресурсів, як кобальт, літій, графіт і рідкоземельні метали, припадало саме на Китай, що створює потенційну залежність держав від зовнішнього постачальника навіть після відмови від російського викопного палива. У результаті енергетична безпека дедалі більше визначається не

лише доступом до традиційних енергоносіїв, а й здатністю забезпечувати стійкі ланцюги поставок матеріалів для технологічної модернізації, що вимагає диверсифікації, розвитку стратегічних партнерств і зміцнення регіональних виробничих кластерів. Для комплексного розуміння цих процесів доцільно виокремити ключові глобальні й регіональні загрози, які формують динаміку енергетичної та безпекової політики у 2020–2025 рр. (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Світові та регіональні загрози у сфері безпеки та енергетики (2020–2025 рр.)

Категорія виклику	Основні прояви	Ключові країни/регіони	Наслідки / вплив на міжнародну систему
Військова безпека	Зростання мілітаризації, війна в Україні, модернізація армій	Україна, РФ, США, Китай, НАТО	Порушення балансу сил у Європі, посилення військової присутності США та НАТО в Азії і Європі
Військові бюджети	Зростання світових оборонних витрат на 6,8 % у 2023 р., Китай – \$541 млрд	США, Китай, РФ	Конкуренція за технології, обмеження експорту озброєнь, нові оборонні союзи
Енергетична безпека	Скорочення постачання російського газу в ЄС, диверсифікація постачань, збільшення ВДЕ	ЄС, Україна, Китай	Підвищення ролі LNG, зменшення залежності від РФ, нова залежність від Китаю у критичних матеріалах
Ресурсна залежність	Домінування Китаю у постачанні рідкоземів та металів для ВДЕ	Китай, глобальний ринок	Обмеження технологічної автономії інших держав, потреба в міжнародній координації

Джерело: складено автором за матеріалами: [76]

Поряд із традиційними загрозами військового та енергетичного характеру, активізувалися інформаційні війни. Кібератаки і дезінформація стали звичним інструментом гібридної боротьби великих держав. За оцінкою GAO США, Росія,

Китай та Іран є основними джерелами «фейкових новин» і пропаганди проти Заходу.

У глобальному масштабі Кремль переніс масштабну інформаційну атаку з телевізійних каналів і сайтів у соцмережі та інтернет, застосовуючи боти, тролі та інші технології для посилення впливу. Зокрема, у 2023 році Росія прагнула «дебілізувати» внутрішню підтримку України і послабити єдність союзників за допомогою скоординованих мереж у соцмережах і хакерських атак. Як зазначає Atlantic Council, Москва використовувала ботнети та комбінувала старі наративи наприклад, про продаж Україною отриманого озброєння з новими технологіями deerfake, підроблені документи, поширюючи їх у Європі, Африці і Азії. Китай тим часом використовує власні ЗМІ й інтернет-ресурси, часто вторячи кремлівській пропаганді: наприклад, китайська преса називає конфлікт у термінах РФ «спеціальна військова операція», поширює конспірологічні ідеї штатівські біолабораторії в Україні тощо та апелює до «гіпокритизму» західних країн у питаннях війни. Водночас США та їхні союзники розвивають власні заходи протидії: держструктури (Держдеп, Пентагон, розвідка) відслідковують та викривають зовнішню дезінформацію, поширюючи фахову аналітику серед громадськості та партнерів [61].

Економічна турбулентність створює незалежний фронт викликів. Економіки світу ще не відновилися після пандемії COVID-19. МВФ фіксує, що зростання глобального ВВП вповільнилося зі 6,0 % у 2021 році до 3,2 % у 2022-му та 2,7 % у 2023-му. У 2022 році світова інфляція сягнула рекордних 8,8 % – наслідок одночасних пандемічних локдаунів, надмірного стимулювання економік та перебоїв з постачанням. Дослідження NBER підтверджують, що на початку пандемії інфляцію стримувало падіння попиту, а згодом її розігрівали порушення глобальних ланцюгів постачань, тільки після наприкінці 2022 року, коли логістичні вузькі місця почали вирівнюватися, інфляційний тиск почав слабшати. Нові потрясіння на фоні обмеженої пропозиції матеріалів та робочої сили призводять до сезонних піків цін,

але пом'якшення імпульсів, падіння попиту, нормалізація поставок ускладнює сталі високі темпи зростання. Поглиблений аналіз дозволяє виділити основні категорії викликів, що формують нові умови для функціонування держав, міжнародних організацій та глобальних ринків (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Інформаційні та економічні виклики

Категорія виклику	Основні прояви	Ключові країни/регіони	Наслідки / вплив на міжнародну систему
Інформаційні війни	Кібератаки, дезінформація, пропаганда, соцмережі, deepfake	РФ, Китай, Іран, США, ЄС	Послаблення демократичних інститутів, вплив на громадську думку, дестабілізація союзників
Економічна турбулентність	Падіння ВВП, інфляція (8,8 % у 2022 р.), перебої з постачанням	Україна, ЄС, США, Китай	Ризики розривів глобальних ланцюгів поставок, підвищення ролі держав у регулюванні економіки
Санкційна політика	Обмеження проти РФ, торговельні суперечки США–Китай	РФ, США, ЄС, Китай	Зменшення інтеграції, порушення фінансових і енергетичних потоків
Відновлення після COVID-19	Вплив на ринки праці та пропозицію товарів	Світ	Ускладнення стабільного економічного зростання, потреба у мульти-латеральній координації

Джерело: складено автором за матеріалами: [75]

Війна в Україні додала викликів економіці: санкційна політика Заходу проти РФ обмежила грошові надходження Кремля, водночас створила невизначеність на енергетичних і фінансових ринках. Наприклад, через різке скорочення постачань російського газу Європа в 2022 році отримала рекордний імпорتنний рахунок – близько €400 млрд за рік, що більш ніж удвічі перевищило показник 2021-го, навіть попри зменшення частки російських обсягів до менше ніж 10 %. В інших сферах санкції та протекціонізм теж викликали збої: заборони або обмеження торгівлі з боку окремих держав, зокрема торговельні суперечки США–Китай, трансферні мита знизили інтеграцію в багатьох галузях [63].

IMF досліджує, що тарифні війни між великими економіками істотно стримують обсяги торгівлі та інвестицій, а їхня відміна може сприяти прискореному зростанню капіталу і ВВП. Усе це формує фонову «невидиму руку» нестабільності: підвищується ризик розривів у глобальних ланцюгах поставок, а держави дедалі активніше втручаються у функціонування ринків. Врешті, навіть тимчасове зниження інфляції наприкінці 2022 року в основному відбулося через оздоровлення пропозиції і послаблення попиту, а фундаментальні драйвери (надлишкова ліквідність, геополітичні бар'єри) зберігають ризики повернення тиску цін [65].

У комплексі всі ці процеси засвідчують, що сучасна міжнародна система вступила у фазу багатовимірної турбулентності, яка характеризується одночасним накладанням військових, енергетичних, інформаційних, геоekonomічних та інституційних криз. Однією з ключових тенденцій останніх років стала поява так званої структурної нестабільності, яку провідні аналітичні центри США (RAND, CSIS) визначають як ситуацію, за якої стабільність світового порядку не може бути забезпечена жодним із традиційних механізмів – ані балансом сил, ані міжнародними інститутами, ані економічною взаємозалежністю. Війна Росії проти України стала каталізатором цього зсуву, оголивши межі старих моделей стримування та взаємодії між державами, особливо в умовах, коли агресором є постійний член Ради Безпеки ООН [74].

Окрему загрозу становить прискорення гонки озброєнь. За оцінками SIPRI та IISS, після 2022 року різко активізувалося переозброєння не лише в Європі, а й у Азійсько-Тихоокеанському регіоні: Японія ухвалила найбільший оборонний бюджет за всю історію, Південна Корея розгорнула програми розробки гіперзвукової зброї, Індія нарощує ядерний та космічний потенціал, а Китай зміцнює флот та протикорабельні системи. У результаті формується нова архітектура глобальної мілітаризації, у якій локальні конфлікти створюють передумови для регіонального або навіть міжконтинентального залучення, підвищуючи ризики каскадної ескалації.

Поглиблюється й проблема фрагментації світової економіки. Світові тенденції 2020–2025 рр. показують дедалі більшу поляризацію економічного простору між «блоком демократій», які роблять ставку на технологічну автономію, та «авторитарним блоком», який намагається створити альтернативні фінансові та промислові системи. За даними OECD, частка глобальної торгівлі, що здійснюється всередині геополітичних блоків, зросла з 46 % у 2012 році до 65 % у 2024-му. Це означає, що міжнародна система рухається до моделей економічного блокування, коли союзники торгують переважно між собою, а стратегічні сфери – енергетика, мікроелектроніка, інфраструктура – стають об'єктами жорсткої конкуренції та державного протекціонізму [71].

Зростає значення напівпровідникової безпеки. Після світової кризи мікрочипів 2020–2023 рр. уряди США, ЄС, Японії та Південної Кореї ухвалили плани створення власних виробничих кластерів, щоб зменшити залежність від Тайваню. Американський CHIPS Act та Європейський Chips for Europe передбачають інвестиції у сотні мільярдів доларів, що змінює баланс сил у глобальній технологічній політиці. В умовах штучного інтелекту, автономних систем і технологій подвійного призначення контроль над ланцюгами постачання чипів стає важливішим за контроль над традиційними енергоносіями [62].

Інформаційний простір перетворюється на поле стратегічного суперництва. За оцінками Європейського центру з кібербезпеки ENISA, кількість транскордонних кібератак у 2022–2024 рр. зросла більш ніж удвічі, а найуразливішими секторами стали енергетика, транспорт, банківські системи та державне адміністрування. Гібридні атаки дедалі частіше спрямовані на інфраструктуру, й на маніпулювання суспільною думкою: поширення deepfake-контенту, підроблених документів і масових бот-кампаній стає новою нормою інформаційної війни. Війна в Україні перетворилася на глобальний полігон цих технологій, виступаючи маркером того, як цифрові інструменти впливають на демократичні процеси, внутрішню мобілізацію суспільств і міжнародну підтримку [44].

Кліматичні зміни також дедалі сильніше впливають на міжнародну систему. За даними ІРСС, зростання середньої температури та збільшення частоти екстремальних погодних явищ створює серйозні виклики для продовольчої, міграційної та водної безпеки. Кліматична нестабільність загострює рівень конкуренції між державами за доступ до водних ресурсів і сільськогосподарських земель, особливо в Африці, Південній Азії та на Близькому Сході. У цих умовах міжнародні організації змушені переглядати політики гуманітарної допомоги та розробляти нові механізми управління глобальними ризиками [68].

Додатковим фактором нестабільності є криза багатосторонніх інститутів. Блокування роботи Ради Безпеки ООН, параліч ОБСЄ внаслідок російського вето, обмежена ефективність механізмів ВТО та посилення односторонніх санкцій демонструють ерозію післявоєнної системи глобального управління. Це змушує держави шукати альтернативні формати координації – регіональні коаліції, партнерства за інтересами, гнучкі альянси у сфері технологій, оборони або енергетики. Зростання ролі G7, «Квад» (Quad), AUKUS, а також нові формати кооперації ЄС та НАТО свідчать про зміну логіки міжнародної взаємодії: замість універсальних інституцій формується система багаторівневої та вибіркової багатосторонності [57].

У сукупності ці тенденції визначають контури нової глобальної архітектури, що формується у 2020–2025 рр. Міжнародна система дедалі більше тяжіє до поліцентричного й фрагментованого устрою, у якому ризики розподіляються нерівномірно, а конфлікти мають потенціал до серйозної ескалації. Водночас кризові явища стимулюють інновації у сферах безпеки, енергетики, цифрових технологій та економічного управління, відкриваючи можливості для переосмислення підходів до міжнародного співробітництва. Ключовим викликом для держав і міжнародних інституцій стає пошук балансу між конкуренцією та співпрацею, між стратегічною автономією та глобальною взаємозалежністю, між національними інтересами та вимогами колективної безпеки.

3.2 Україна в архітектурі сучасних міжнародних відносин: можливості та виклики після війни

Після лютого 2022 року, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення, Україна опинилася у центрі уваги світової спільноти – стала важливим чинником міжнародної політики, уособленням спротиву агресії та випробуванням для всієї системи глобальної безпеки. Світова спільнота одностайно засудила війну, що зруйнувала усталену архітектуру безпеки. Вже 2 березня 2022 року Генеральна Асамблея ООН більшістю голосів (141 «за» проти 5 «проти») ухвалила резолюцію з вимогою негайного виведення російських військ з території України. Цей крок підкреслив, що Україна отримала безпрецедентну міжнародну підтримку, а водночас засвідчив недосконалість старих безпекових механізмів – через російське вето у Раді Безпеки ООН та відсутність дієвих гарантій.

Президент В. Зеленський вже наприкінці 2022 року оголосив про необхідність створити нову архітектуру безпеки, здатну гарантувати Україні довгострокову стабільність і захист від майбутніх загроз. Йдеться не лише про зміцнення Збройних сил та сучасні озброєння, а й про формування надійних міжнародних гарантій, правових безпекових угод і реформи самих інституцій світової безпеки [43]. У новій системі відносин Україна прагне стати не лише об'єктом підтримки, а й активним контрибутором світової безпеки – ділитися досвідом, долучатися до колективних ініціатив, створювати коаліції. За словами аналітиків, успішна імплементація такої архітектури може зробити Україну визначним гравцем у регіональній безпеці та навіть вплинути на реформування міжнародних організацій, таких як ООН, що часто критикують за неефективність.

З геополітичного погляду, нині Україна виконує роль «містка» між Європою, Заходом і іншими регіонами. Вона об'єднала навколо себе велику коаліцію країн – членів НАТО, ЄС, G7– які одночасно розглядають її як форпост у протистоянні з російською агресією. НАТО підтвердило, що підтримуватиме Україну на її «незворотному шляху» до членства, а на Вашингтонському саміті 2024 року

союзники знову пообіцяли одного дня запросити Україну до Альянсу за умови виконання всіх необхідних критеріїв. У Європейському Союзі реакція теж була безпрецедентною: Україна вже на другому місяці війни подала заявку на членство, а в червні 2022 року здобула статус кандидата в ЄС. До грудня 2023 року лідери ЄС погодилися розпочати переговори про приєднання України, а перші офіційні міжурядові конференції відбулися влітку 2024-го. Україна стала на шлях євроатлантичної інтеграції, використовуючи шанс тісніше поєднати свою безпеку й економіку з Західною Європою [89]. Паралельно МВФ надав нову 48-місячну кредитну програму (Extended Fund Facility) загальним обсягом 15,6 млрд дол. США, що має забезпечити макроекономічну стабільність і підґрунтя для відновлення й реформ.

Значна фінансова та матеріальна підтримка надходила також від країн «західної сім'ї»: станом на жовтень 2025 року ЄС і країни-члени мобілізували близько \$197 млрд допомоги (військової, економічної, гуманітарної, для біженців тощо), з яких понад 65% видано у вигляді безповоротної допомоги чи технічної підтримки. Лише військова підтримка від ЄС і його членів перевищує \$70 млрд, а близько \$104 млрд спрямовано на бюджетні, гуманітарні й кризові витрати. Сполучені Штати – найбільший донор – ухвалили кошти близько \$187 млрд через спеціальні резолюції Конгресу (2022–2024 рр.), вкладаючи їх у постачання озброєння, гранти та прямі бюджетні вливання. Крім того, G7 на початку жовтня 2024 року домовилися надати Україні безвідсоткові кредити сумарно на \$50 млрд за рахунок арештованих російських активів, а ЄС пообіцяв дофінансувати ці позики з власного бюджету. У динаміці допомоги чітко простежується зростання – у 2022–2023 роках обсяги були менш ніж 100 мільярдів, а на 2024–2025 рр. виділено понад 150–200 мільярдів таблиця нижче. Поглиблений аналіз міжнародної допомоги дозволяє визначити ключових донорів, пріоритетні напрями фінансування та еволюцію механізмів підтримки (див. табл. 3.3).

Динаміка міжнародної підтримки України (2022–2025 рр.)

Джерело підтримки	Обсяг (2022–2025, млрд дол. США)	Характер допомоги
ЄС та країни-члени	≈197	Військова, фінансова, гуманітарна підтримка
США	≈187	Озброєння, гранти, бюджетна допомога
G7 (кредити з арештованих активів РФ)	50	Кредити на повоєнне відновлення
МВФ (Extended Fund Facility)	15,6	Кредитна програма на 4 роки для макростабільності

Джерело: складено автором за матеріалами: [31]

Взаємодія України з ключовими міжнародними інституціями після 2022 року стала дуже активною. Окрім уже згаданих НАТО, ЄС та МВФ, українська влада налагоджує контакти в інших форматах: ООН, крім Генасамблеї, постійно висловлюються резолюції на підтримку України, Група двадцяти (G20), Світовий банк, Енергетичне співтовариство тощо. На самітах G7 під час канадського головування в червні 2025 року президент В.Зеленський виступав особисто, отримуючи додаткові гарантії допомоги, наприклад, Канада оголосила про додаткові С\$2 млрд військової підтримки і закликав лідерів підтримувати притиск на Росію, в тому числі через санкції. Зустрічі G7 2023–2025 років фокусувалися на максимізації тиску на РФ санкції та ембарго та погодженні планів поетапного припинення агресії, хоча формально спільних комюніке іноді уникали через політичні розбіжності. Водночас міжурядові переговори щодо безпекових гарантій аналогічних Будапештському меморандуму, фактично розпочалися: Україна ініціювала нові двосторонні й багатосторонні домовленості, що мають юридично фіксувати підтримку країн-партнерів після війни. Свого роду символом таких ініціатив є започаткована у 2023 році «Київська угода про безпеку» (Kyiv Security Compact), яку підписали понад 30 держав, закріпивши принципи оборонної допомоги та консультацій. Усе це свідчить про те, що Україна активно впливає на

сучасну архітектуру міжнародних відносин, навіть коли йдеться про формування нових нормативних правил безпеки [27, с. 23].

Зовнішньополітичні пріоритети України після 2022 року зазнали значних змін. Найголовнішою стала боротьба за виживання держави у війні: тому «воєнна дипломатія», як висловився колишній міністр закордонних справ Д. Кулеба сконцентрована на максимальному залученні зброї та фінансової допомоги. Разом з тим, на порядку денному з'явилися питання подальшої інтеграції до ЄС і НАТО – це вже не були давні стратегічні цілі, а невідкладні завдання, необхідні для безпеки. Так, забезпечення України у складі «європейської родини» розглядається як частина основного плану виживання. Після війни зросла увага до безпекових гарантій: серед пріоритетів – отримати надійні гарантії безпеки під час майбутніх мирних переговорів і в повоєнний період. Значною мірою змістився акцент у напрямі реформ: питання боротьби з корупцією, судової реформи та розбудови державних інституцій стали вирішальними для підтримки ЄС і Заходу. Крім того, війна стимулювала пошук партнерів на інших глобальних ринках – дипломатичні зусилля «відходять» до Азії, Африки, Латинської Америки треба «наздогнати» і не ігнорувати традиційно байдужі регіони. Прикладом може бути активізація української дипломатії в Центральній Азії: у вересні 2025 року президенти Казахстану та Узбекистану провели перемовини з українським керівництвом в Нью-Йорку, що стало першим таким кроком за понад три роки війни [49]. Ці контакти свідчать про прагнення Києва диверсифікувати зв'язки і залучити нейтральні держави до посередництва або економічного співробітництва в процесі миробудови.

Разом із цим Україна стикається з низкою великих викликів у зовнішній політиці, безпеці та економіці. Однією з найгостріших є невизначеність зовнішньої підтримки через політичні зміни в ключових країнах – зокрема у США. Початок 2025 року показав ризики цієї невизначеності: президент Трамп уникав прямих заяв про перспективи України і навіть ставив умови, що якщо він повернеться до влади, політика США різко зміниться. Як зазначено експертами, у США дедалі більше

відходять від «ліберально-демократичних цінностей» на користь прагматичного підходу – великі контракти й обміни важливіші за підтримку союзників. Проте підтримка України з боку переважної більшості європейських союзників залишається стабільною, хоча доводиться враховувати можливі зміни – наприклад, періодичні популістські настрої чи політичні кризи в окремих країнах можуть гальмувати допомогу [56].

Наступна проблема – продовження війни та її наслідки, триваючі бойові дії вимагають значних ресурсів, виснажують економіку, руйнують інфраструктуру. Водночас затверджений період ухвалення рішень щодо членства у НАТО або завершення війни може розтягнутися на роки, як натякнув сам Зеленський, безпекові гарантії мають бути «реальними, а не декларативними». Інший виклик – це нові види загроз: ядерне стримування Росії, гібридні операції, кібератаки, інформаційні кампанії, «підпільні війни» диверсії стали буденними. Про це йдеться у заявах уряду, який радить оновлювати оборонні стратегії та створювати міжнародні відповіді на гібридні загрози. Економічно Україну випробовують інфляція, залежність від зовнішніх ринків енергоресурсів, одна з цілей – замінити енергоресурси РФ, що вже триває і потреба величезних коштів на відбудову. Навіть сама фінансова допомога є випробуванням – необхідно стежити за тим, аби кошти розподілялися ефективно і прозоро. Отже, нинішня роль України у світі сповнена подвійності: з одного боку – вона користується симпатією Заходу як жертва агресії і потенційний союзник, з іншого – стикається з проблемами глобальних розбіжностей, відмінність позицій у G20 чи серед «глобального Півдня». Багато країн Азії, Африки, Латинської Америки зайняли стриману позицію: вони засуджують загалом порушення суверенітету, але часто утримуються від санкцій проти Росії. Це означає, що підтримка України у світі є потужною, але неоднорідною. Поглиблений аналіз міжнародних подій дозволяє простежити, як саме змінилася роль України у світовій політиці, та окреслити ключові рішення міжнародних інституцій у її підтримку (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Ключові події міжнародної взаємодії України після 2022 року

Подія / Інститут	Дата	Зміст / Результат	Примітка
Резолюція Генасамблеї ООН	02.03.2022	141 країна підтримала вимогу до РФ вивести війська з України	Безпрецедентна міжнародна підтримка
Подання заявки на членство в ЄС	28.02.2022	Україна офіційно подала заявку на вступ	Початок євроінтеграційного шляху
Отримання статусу кандидата в ЄС	23.06.2022	ЄС ухвалив рішення надати статус кандидата	Визнання європейської перспективи України
Вашингтонський саміт НАТО	07.2024	Підтверджено незворотний курс України до НАТО	Розширення безпекового партнерства
Програма МВФ (EFF)	31.03.2023	Схвалено програму підтримки на \$15,6 млрд	Зміцнення економічної стабільності

Джерело: складено автором за матеріалами: [38]

Водночас відкриваються і широкі можливості в архітектурі міжнародних відносин. Перш за все, Україна стала центром уваги в питаннях оборони Європи. Ініціативи України щодо створення нових безпекових механізмів сприймаються як прогресивні – вони стимулюють ЄС та НАТО вдосконалювати власні підходи. Наприклад, сама пропозиція Києва налагодити додаткові гарантії безпеки для України спонукала союзників активніше обговорювати створення офіційних безпекових «планів Б» у повоєнний період. У культурно-політичному вимірі Україна посилила свій голос як захисник міжнародного права та демократії: на її підтримку тепер орієнтуються активісти та політичні сили у багатьох країнах. Українське лідерство в таких питаннях часто визнають як позитивний прецедент: успішне відбиття агресії, частково завдяки солідарності демонструє, що міжнародне право може запрацювати через кооперацію та притягнення агресора до відповідальності [74].

У сучасній архітектурі міжнародних відносин роль України набуває системного характеру, виходячи за межі ситуативного співробітництва та тимчасових альянсів. Після 2022 року країна перетворилася на актора, чия діяльність формує нові стандарти взаємодії у сфері колективної безпеки, гуманітарної відповіді та економічного відновлення [72]. Ця трансформація є результатом не лише зовнішніх обставин – повномасштабної агресії з боку сусідньої держави, – а й цілеспрямованої зовнішньополітичної стратегії, спрямованої на інтеграцію в євроатлантичний простір та активне включення в глобальні процеси управління безпекою.

Одним із ключових напрямів зовнішньополітичної діяльності України стало формування нових інституційних механізмів гарантій безпеки, які виходять за межі традиційних рамок міжнародного права, зокрема Будапештського меморандуму 1994 року. «Київська угода про безпеку», яку станом на кінець 2024 року підписали понад 30 держав, передбачає надання Україні гарантій у разі нової агресії, включаючи постачання зброї, інтелектуальних ресурсів, кіберзахисту, а також проведення консультацій у разі загрози суверенітету [34]. Цей документ стає прецедентом у міжнародному праві: вперше умови колективного захисту фіксуються не через універсальні організації, а на основі багатосторонньої, але ситуативної згоди демократичних держав. Такий підхід відображає загальну тенденцію до фрагментації глобальної системи безпеки та переходу до «відбіркової багатосторонності», коли ефективна кооперація формується навколо спільних цінностей і сприйняття загроз, а не формальних членств у міжнародних інституціях.

У рамках цієї стратегії Україна активно впроваджує практику так званої «цифрової дипломатії». З моменту початку повномасштабного вторгнення українська влада системно використовує цифрові платформи для прямого звернення до світової громадськості, трансляції даних про воєнні злочини, моніторингу санкційних режимів та координації міжнародної допомоги [22]. Платформи на кшталт «United24» або «Defense Express» стали не лише інструментами

фандрайзингу чи інформування, а й елементами нової інституційної інфраструктури – просторами, де формуються міжурядові та громадянські партнерства. Ця модель привернула увагу аналітичних центрів ЄС та США, які розглядають її як потенційний шаблон для підвищення стійкості інших країн, що перебувають у зоні конфліктів.

Значну увагу також приділяється інституційному втіленню реформ, необхідних для відповідності європейським стандартам. Наприклад, у рамках переговорів про членство в ЄС Україна розпочала імплементацію так званого «*Acquis communautaire*» – сукупності правових норм Європейського Союзу. Це стосується не лише законодавства про ринок, а й сфер безпеки, цифрової трансформації, захисту прав людини [51]. У 2024 році Україна прийняла нову стратегію кібербезпеки, яка повністю узгоджена з NIS2 Directive ЄС, а також запустила реєстр санкційних порушників, який функціонує у взаємодії з аналогічними базами даних НАТО та Європолу. Такі кроки демонструють, що Україна не просто споживає підтримку, а впроваджує механізми, які посилюють загальну безпекову архітектуру Європи.

Особливу роль відіграє також участь України в ініціативах, спрямованих на відновлення міжнародного права як фундаменту глобального порядку. Зокрема, Україна ініціювала справу проти Росії у Міжнародному суді ООН, звернулася до Міжнародного кримінального суду з проханням розслідувати воєнні злочини, що призвело до видання ордера на арешт Володимира Путіна. Також Україна стала одним із ініціаторів створення міжнародного механізму конфіскації російських активів з метою фінансування відбудови країни – ініціативи, яка отримала підтримку G7 і ЄС [55]. Ці кроки підтверджують здатність України виступати не лише як потерпіла сторона, а й як агент змін у міжнародній правовій системі, який формує нові правила відповідальності за агресію.

У контексті дипломатичного розширення Україна також розробляє стратегію присутності в регіонах, традиційно неорієнтованих на євроатлантичний простір.

Активізація контактів із країнами Африки, Південної Азії та Латинської Америки має на меті формування нових коаліцій підтримки в рамках ООН та інших міжнародних організацій. Зокрема, у 2024–2025 роках Україна започаткувала діалог із країнами Африканського союзу щодо забезпечення продовольчої безпеки, пропонуючи альтернативні транспортні маршрути, незалежні від російського контролю [71]. Такий підхід відповідає логіці «глобального Півдня»: він не вимагає політичного вибору між блоками, а пропонує практичну взаємовигідну взаємодію, що підвищує шанси на залучення нейтральних держав до міжнародного осуду агресії.

Однак успішна інтеграція України в нову архітектуру міжнародних відносин залежить від кількох критичних факторів. По-перше, це здатність уряду зберігати темпи реформ навіть у умовах війни. По-друге – ефективне управління міжнародною допомогою, спрямоване не лише на бойові потреби, а й на створення заділу для повоєнного економічного зростання. По-третє – здатність вести стратегічну комунікацію з тими частинами світу, які залишаються байдужими до євроатлантичних цінностей, але зацікавлені в стабільності глобальних ланцюгів постачання, зокрема продовольчих [70]. Україна вже на цьому етапі демонструє здатність пропонувати альтернативну модель глобального лідерства – не ґрунтовану на сильній армії чи економіці, а на стійкості, легітимності та здатності мобілізувати інституційну підтримку навколо принципів права.

Місце України в сучасній міжнародній системі визначається не лише геополітичним розташуванням чи масштабом конфлікту на її території, а й її здатністю трансформувати кризовий досвід у нові інституційні практики, які можуть бути трансплантовані в інші регіони [69]. Це перетворює Україну з об'єкта міжнародної підтримки на джерело інновацій у сфері безпеки, права та управління кризами – роль, яка може закріпитися в повоєнний період і визначити її місце в архітектурі XXI століття.

Крім того, значні можливості відкриваються у питаннях економічної інтеграції та регіонального лідерства. Україна посилено розвиває напрям військово-промислового співробітництва – наприклад, за підтримки партнерів будує спільні проєкти зі зброї, авіації, оборонної електроніки. Це створює потенціал перетворитися на центр виробництва високотехнологічного оборонного та цивільного обладнання для всього регіону. Роль України може зростати в глобальних ініціативах вже уряд бере участь у формуванні «зелених» програм відновлення, адаптації до зміни клімату, адже війна торкнулася енергетичної інфраструктури, а також виступає партнером у програмах безпеки продовольства через «солідарні» транспортні коридори, які пов'язують її агропродовольчий експорт з іншими країнами. Усе це свідчить, що в новій архітектурі міжнародних відносин Україна сприймається як важливий споживач допомоги й прагне самостійно формувати порядок денний – від питань безпеки до економічної взаємодії.

3.3 Перспективи багатопolarity та нових центрів сили у світовій політиці

У сучасних умовах світ переживає суттєве переформатування системи міжнародних відносин: поступово відходить від ладу однополярності, США як єдиного гегемона після Холодної війни та біполярності США–СРСР на користь багатопольного ладу. Світова економіка нині «перебуває в стані нестабільності і невизначеності», а глобальні економічні відносини «переживають етап трансформації від біполярного світу до багатопольного». Процеси децентралізації світових центрів сили зумовлені кількома факторами: наслідками пандемії COVID-19, агресією РФ проти України, зростанням впливу великих країн, що розвиваються, та розвитку технологій. У сукупності ці чинники призводять до того, що великим державам все важче вирішувати глобальні проблеми самостійно, а стримування однієї країни часто вимагає широких міжнародних коаліцій.

Як ілюструє світова карта розподілу номінального ВВП за 2024 рік, економічна вага держав нерівномірна і сконцентрована в кількох великих центрах. Наприклад, США та Китай поодинці чи в складі блоків (>10–20 трлн дол.). За ними йдуть Японія, Німеччина, Індія, Велика Британія (5–10 трлн) та країни ЄС як ціле. Решта економік значно менша [36, с. 39]. Цей розподіл відображає сформовані полюси сили. Зокрема, Індія вже визначається як потужний економічний центр зі перспективою обійти Китай за показниками. Водночас Росія, хоч і має обмежені економічні ресурси внаслідок санкцій, утримує «специфічний полюс» за рахунок підтримки з боку союзників (КНДР, Іран тощо). Іншими словами, крім США як колишнього центру сили, новими акторами стають Європейський Союз, Китай, Індія, а також регіональні блоки на кшталт БРІКС (див. рис 3.1).

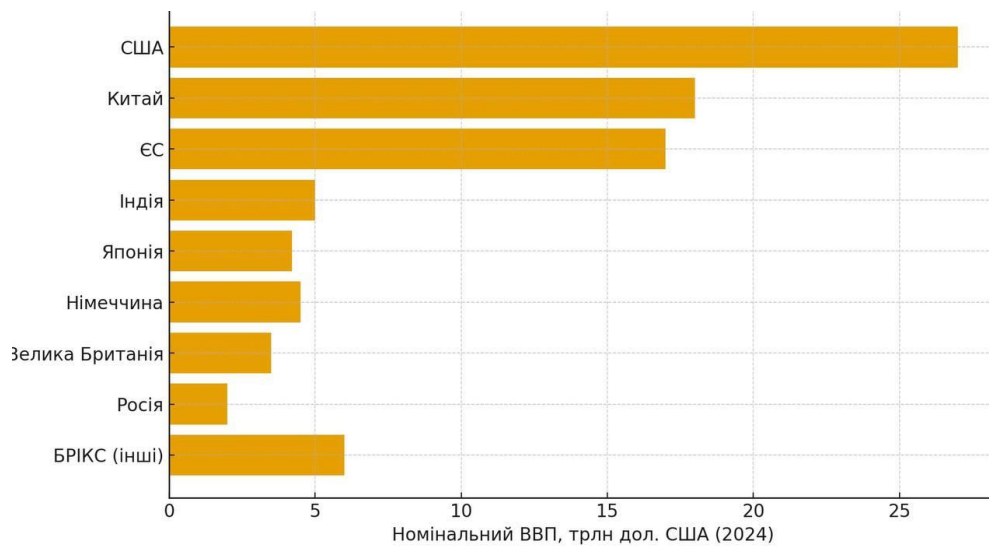

Рис. 3.1 Світовий розподіл номінального ВВП за 2024 рік [89]

Структурний розподіл світового ВВП у 2024 році демонструє високий рівень концентрації глобальної економічної потужності в обмеженому колі держав та інтеграційних об'єднань, що формує матеріальну основу сучасної багатопольярної архітектури. Як свідчать дані, США продовжують залишатися провідним

економічним центром світу, зберігаючи номінальний ВВП понад 27 трлн дол. і забезпечуючи майже чверть світового виробництва [84].

Китай, зайнявши другу позицію з показником понад 17 трлн дол., демонструє довгострокову тенденцію до подальшого посилення, що пов'язано з масштабом внутрішнього ринку, високими темпами індустріалізації та інвестиційною активністю в глобальних інфраструктурних проектах. Європейський Союз виступає порівняним з Китаєм за масштабами економіки полюсом, який поєднує сукупні можливості провідних європейських держав та забезпечує значну частку глобального експорту високотехнологічної продукції.

Другу групу центрів економічної ваги формують такі держави, як Індія, Японія, Німеччина та Велика Британія, які хоч і поступаються США та Китаю в абсолютних обсягах виробництва, однак відіграють ключову роль у підтриманні регіональної стабільності та розвитку глобальних ринків. Індія демонструє один із найвищих темпів економічного зростання у світі та претендує на статус нового «мегаполюса» глобальної економіки. Японія та Німеччина залишаються впливовими технологічними лідерами, визначаючи стандарти якості, інновацій та промислової культури. Велика Британія, попри наслідки Brexit, утримує позицію одного з провідних фінансових центрів світу завдяки Лондонському Сіті [56].

Водночас Росія та інші країни, що входять до БРІКС, мають значно нижчі обсяги номінального ВВП, однак виступають важливими джерелами регіональної сили, формуючи альтернативні економічні та політичні осі. Росія утримує свою роль передусім завдяки військово-політичному потенціалу та ресурсній базі, тоді як Бразилія, ПАР та інші учасники об'єднання розширюють вплив через агропромисловий комплекс, мінеральні ресурси та участь у багатосторонніх ініціативах. Така нерівномірність глобального економічного простору створює складну багаторівневу структуру міжнародної взаємодії, де здатність держав впливати на глобальні процеси визначається не лише абсолютним розміром

економіки, а й її технологічним рівнем, інтеграційними можливостями та доступом до стратегічних ресурсів [63].

Паралельно з розподілом наявних потужностей відбуваються швидкі зміни динаміки зростання. Так, країни БРІКС, особливо Китай і Індія, демонструють значно вищі темпи економічного розвитку, ніж західні демократії. Наприклад, середньорічний приріст реального ВВП на душу населення за 1990–2022 роки становив у країнах БРІКС 4,5%, а в G7 лише 1,5%; при цьому Китай вирізняється темпом понад 12% на рік, Індія – понад 6%. На графіку видно, що країни БРІКС у середньому зростали швидше ніж члени G7. Відповідно їхній сукупний внесок у світове ВВП стрімко зростає – з 8% у 2000 р. до 25% очікувано у 2025 р., тоді як доля G7 скоротилася з 65% до 45%. Окрім того, прогнози вказують, що до 2030 р. сумарний ВВП БРІКС може перевершити аналогічний показник G7, особливо з урахуванням розширення БРІКС новими членами (див. рис 3.2).

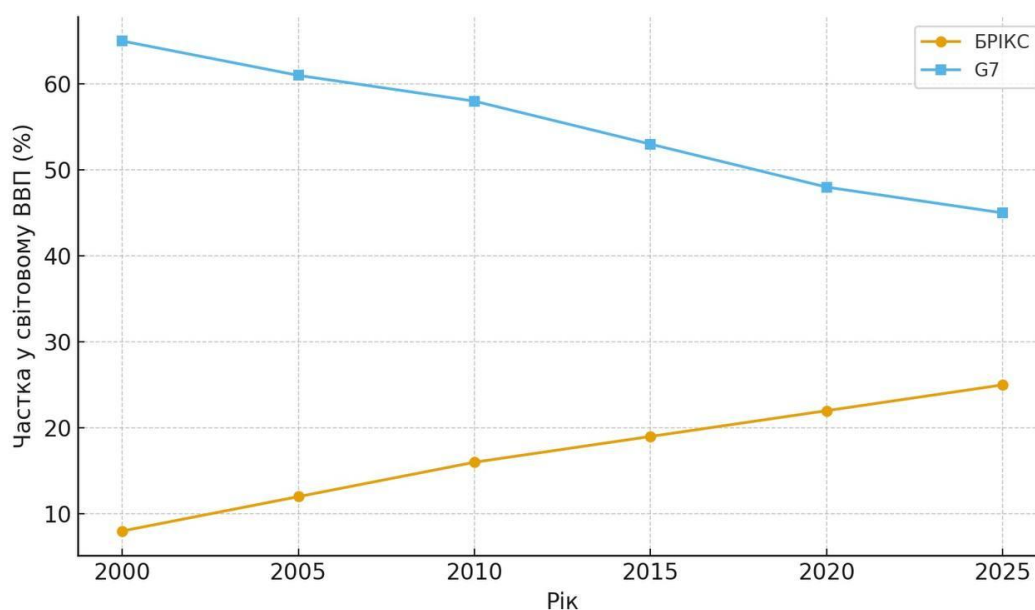

Рис. 3.2 Динаміка частки світового ВВП: БРІКС vs G7 (2000-2025) [88]

Попри зростання нових сил, традиційні західні інституції не втрачають впливу, але вимушені адаптуватися. Європейський Союз після вторгнення РФ до

України суттєво консолідувався та сформував ще одну полюсну групу економічної могутності. Як констатує експерт: «Збройна агресія РФ проти України здебільшого згуртувала країни ЄС, що стало вагомим кроком до багатопольярного світу і позиціонування ЄС саме як одного з полюсів» [79].

Індія набуває дедалі більшого значення – вона розглядається як новий центр економічної ваги з перспективою обігнати Китай і проводити самостійну політику. Китай продовжує нарощувати світовий вплив завдяки економічній експансії і технологічним інвестиціям. Росія, попри військову агресію, формує свій блок союзників, але через санкції ізольована від глобального ринку. Серед інших регіональних гравців важливі ролі відіграють Бразилія, ПАР та Нігерія, Саудівська Аравія та Іран. Всі вони прагнуть посилювати вплив на міждержавній арені та брати участь у нових коаліціях.

Одним із наслідків зміщення центрів є поява блоків та асоціацій поза традиційною західною сферою. Зокрема, країни БРІКС вирости з 5 до 10+ учасників у 2024–2025 рр. приєдналися Єгипет, Ефіопія, Іран, ОАЕ, Індонезія, а також Шрі-Ланка та Аргентина. Сумарна частка новоутвореного БРІКС у світовому ВВП (за ППС) перевищує 40%, що вимагає реагування від Європи та США. Аналітики відзначають: «Розширення БРІКС прискорило появу багатопольярного глобального порядку», тож ЄС тепер «повинен диверсифікувати партнери та співпрацювати з країнами БРІКС», які становлять приблизно 41% світового ВВП (ППС). Лідери ж БРІКС відкрито заявляють про намір «зміцнювати багатосторонність» і прокласти шлях до «більш справедливого, демократичного і збалансованого багатопольярного світового порядку». Вони також вимагають «всеохоплюючої реформи ООН, включаючи Раду Безпеки, з метою зробити її більш демократичною, представницькою з більшим представництвом країн, що розвиваються» [80].

Нове розміщення сил впливає і на роль міжнародних інституцій. Угоди та механізми, започатковані часом західного домінування, вже не відповідають всім учасникам. Так, БРІКС створює власні фінансові інструменти й активно просуває

ідеї дедоларизації глобальної торгівлі. Країни Заходу відповідають цілковитим збереженням правил ліберального світового порядку, проте додають тиск на конкуренцію у критичних сферах. Наприклад, між G7 і БРІКС розгорнулася жорстка технологічна конкуренція: країни G7 намагаються зберегти лідерство в високих технологіях, а Китай стрімко інвестує в ІТ, штучний інтелект і напівпровідники. Запроваджені заходи – ембарго на експорт передових технологій до Китаю – свідчать про те, що західні держави розуміють стратегічну важливість технологічного лідерства. У цьому контексті неминуча конкуренція за контроль над регіональними альянсами й безпековими ініціативами. НАТО, будучи традиційною опорою західного порядку, тепер адаптується: альянс нарощує здатність стримувати ризики з боку Росії і враховує виклики Китаю, але водночас все активніше звертає увагу на Азійсько-Тихоокеанський регіон, розширення партнерств з Японією, Південною Кореєю, Австралією [77].

Ураховуючи вищезазначене, можна виділити кілька сценаріїв розвитку багатополярності найближчими десятиліттями. Наприклад, «Мультитрековий світ» (Multitrack World) – це сценарій, де людство розпадається на кілька ізольованих кластерів, напрями інфраструктури, торгівлі та цифрових мереж, кожен зі своєю екосистемою даних та правилами взаємодії. У такому разі прискорюється формування паралельних систем, наприклад, власні Інтернет, блокчейн чи платіжні мережі у різних блоках. «Уразливий світ» (Vulnerable World) – сценарій, коли планету охоплюють численні критичні виклики надзвичайні кліматичні катастрофи, пандемії, технологічні катастрофи, що вимагають безпрецедентного рівня глобальної співпраці і об'єднання зусиль між полюсами. У такому випадку актуалізуються питання ефективного управління глобальними благами, а уряди мають домовлятися про колективний захист критичних інтересів. «Конкурентні полюси» – альтернативний сценарій, при якому зберігається чітке протистояння двох чи трьох основних блоків. Тут безпекові альянси формують нові фронти, триває гонитва озброєнь, водночас паралельно існують економічні бар'єри та

санкції. Ці сценарії не є вичерпними, та всі вони демонструють майбутній світовий порядок, який вимагатиме гнучкості міжнародних інституцій та адаптації до різних моделей співпраці [68].

Світовий цстрій у найближчі десятиліття, найімовірніше, залишатиметься багатополярним та динамічним. На зміну домінуванню одного чи двох центрів приходить поліцентризм, де багато суб'єктів конкурують та спільно формують порядок. При цьому роль таких організацій, як ООН, БРІКС, ЄС чи НАТО, трансформується вони мають стати більш інклюзивними і пристосованими до нових реалій. Конкуренція в фінансовій сфері, нові банківські союзи, дедоларизація та технологічна суперниця відіграватимуть ключову роль у балансі впливу.

Можна спостерігати фундаментальне переосмислення ролей держав і блоків на світовій арені: зростають нові центри сили (Індія, Китай, ЄС, регіональні коаліції), а БРІКС як приклад блоку країн, що розвиваються, демонструє, як змінюються правила гри. Найближча перспектива – це не «кінець історії», а період пошуку балансу між давніми та новими гравцями. Якість цього балансу залежатиме від здатності світових інститутів реформуватися – зокрема, ООН і Рада Безпеки мають стати більш представницькими, а G20 залишитися майданчиком, де розвинені й нові економіки можуть спільно протидіяти глобальним викликам.

Процеси формування багатополярного світу значною мірою визначаються не лише економічними параметрами та військово-політичним потенціалом держав, а й зміною характеру глобальної взаємодії. Однією з ключових тенденцій 2020-х років є трансформація логіки міжнародних відносин: якщо раніше глобальний порядок базувався на відносній стабільності та передбачуваності, то нині він характеризується паралельним зростанням фрагментації та взаємозалежності. Це створює парадокс: держави дедалі більше конкурують за вплив, але водночас стають залежними від глобальних ланцюгів постачання, доступу до технологій, транспортних шляхів та фінансових інструментів, які вони не здатні контролювати індивідуально. Такий стан справ особливо помітний у сферах цифрової економіки,

штучного інтелекту, напівпровідникового виробництва, «зеленої» енергетики та критичних мінералів, де монополізація ресурсів окремими державами формує нові осі впливу [13].

Значущим чинником майбутньої конфігурації центрів сили є також геоекономічна регіоналізація, тобто формування макрорегіональних блоків із власними енергетичними, фінансовими та промисловими системами. У Азійсько-Тихоокеанському регіоні цю тенденцію демонструють інституції RCEP, ШОС, ASEAN+, які вже охоплюють понад третину світового населення та виробництва. Водночас у Європі спостерігається поглиблення інтеграції у межах ЄС і НАТО, де економічні заходи (санкційні режими, контроль над експортом технологій) доповнюють безпековий компонент. У Південній Азії наростає роль Індії як держави, що позиціонує себе в рамках стратегічної автономії – не долучається до західних санкцій проти Росії, але зміцнює оборонні партнерства зі США, Японією та Австралією у межах QUAD. Це формує асиметричну багатополарність, у якій держави одночасно співпрацюють у одних сферах і конкурують в інших [22, с.368].

Важливим елементом сучасної багатополарності є технологічний фактор, який набуває значення рівнозначного ресурсам, демографії та військовій силі. Швидке зростання ринків штучного інтелекту, квантових технологій і біоінженерії створює передумови для появи «технологічних блоків». За оцінками OECD, до 2030 р. понад 70 % глобального ВВП зростатиме за рахунок цифрових індустрій, а конкуренція за доступ до передових технологій уже визначає політичні рішення великих держав. Американський «CHIPS and Science Act» 2022 року та європейський «EU Chips Act» спрямовані на обмеження залежності від азійських виробників, тоді як Китай вкладає мільярдні інвестиції у створення незалежного напівпровідникового циклу. Технологічні альянси, такі як US-EU Trade and Technology Council (TTC), AUKUS або програми Indo-Pacific Strategy, виступають платформами для формування «технологічного Заходу». У відповідь Китай

вибудовує альтернативну інфраструктуру через Digital Silk Road, розширюючи вплив у телекомунікаціях, кіберпросторі та стандартизації цифрових рішень [23].

Окремий вимір багатополярності формує боротьба за критичні ресурси. До них відносять рідкоземельні метали, кобальт, нікель, літій, графіт – матеріали, без яких неможливі електромобілі, сонячні панелі, акумулятори чи оборонні технології. Понад 70 % світового видобутку рідкоземів припадає на Китай, що забезпечує йому стратегічну перевагу у формуванні глобальних ланцюгів постачання. США, ЄС, Японія та Австралія створюють «критичні клуби» на кшталт Minerals Security Partnership, намагаючись зменшити залежність від КНР. Африканські держави, зокрема Демократична Республіка Конго та Замбія, вперше за десятиліття перетворюються на геоекономічні центри, адже контролюють ключові ресурси для «зеленої» трансформації. Це формує нові лінії впливу – не по осі «Схід-Захід», а по осі «Північ-Південь», де лідерами стають ті, хто контролює доступ до матеріалів майбутнього [17].

Іншим критичним аспектом є демографічна динаміка, яка суттєво впливає на позиції держав у багатополярному світі. Індія має понад 1,43 млрд населення, з яких значна частина – молодь, що забезпечує довгостроковий внутрішній ринок і трудовий потенціал. Натомість Китай після десятиліть політики «однієї дитини» стикається зі старінням населення та скороченням робочої сили, що може уповільнити його економічне зростання. Європа перебуває у демографічному спаді, що підсилює залежність від міграції та технологій. Африка, навпаки, демонструє найвищі темпи зростання населення – до 2050 року там проживатиме чверть людства, що перетворює континент на майбутній демографічний і економічний центр. Саме ця нерівномірність демографічних трендів визначатиме мобільність робочої сили, інвестиційні потоки та конкурентоспроможність держав у довгостроковій перспективі [42, с. 352].

Фундаментальною ознакою багатополярності стає криза глобальних інституцій, які історично були орієнтовані на інтереси західного світу. Рада Безпеки

ООН виявила свою обмеженість через право вето, а WTO не може ефективно врегульовувати торговельні суперечки між провідними державами. На цьому тлі зростає роль альтернативних структур – БРІКС, ШОС, G20, яка стала де-факто головним майданчиком для діалогу між Заходом і країнами, що розвиваються. Збільшення впливу «глобального Півдня» проявляється у вимогах реформування міжнародних організацій, розширення представництва в Раді Безпеки, ревізії механізмів світового фінансового управління, а також створенні конкурентних платіжних систем, альтернативних SWIFT, через проєкти на кшталт Cross-Border Interbank Payments System (Китай) або російської СПФС [49].

Водночас сучасна багатополарність не означає рівновагу між державами. Навпаки, система набуває ознак нестабільної поліцентричності, де відсутній чіткий лідер, а коаліції формуються ситуативно. Наприклад, Туреччина одночасно є членом НАТО, але співпрацює з Росією та Іраном у регіональних процесах; Саудівська Аравія посилює відносини з Китаєм, але зберігає оборонні домовленості зі США; Бразилія дистанціюється від політики G7, але взаємодіє з ЄС через торговельні угоди. Ця «політика багатовекторності 2.0» стає панівною серед середніх держав, які прагнуть максимізувати власну автономію в умовах невизначеності [57].

Важливо зазначити, що багатополарність є процесом постійної реконфігурації, де економічні, технологічні, демографічні та ресурсні фактори взаємодіють і формують нову якість глобального порядку. Її майбутнє залежатиме від здатності провідних держав координувати свої дії, забезпечувати стійкі ланцюги постачання, мінімізувати ризики ескалації та водночас адаптуватися до появи нових акторів і технологій. Саме тому найближчі десятиліття характеризуватимуться конкуренцією за лідерство у критичних сферах – від енергетики та продовольства до штучного інтелекту й космічних технологій – що визначатиме контури міжнародної системи до середини XXI століття.

Усі ці прогнози підтверджують, що перед світом постає не остаточна стабільність під одним гегемоном, а постійно переконфігурована багатополарна

система. Главні фактори її еволюції – відносна економічна потуга країн, технологічні переваги, фінансові інструменти і здатність міжнародних альянсів домовлятися між собою. Таким чином, світовий порядок найближчим часом буде визначатися комбінацією співпраці та конкуренції між старими й новими центрами сили, а також здатністю міжнародних організацій адаптуватися до цих змін.

Висновки до розділу 3

Світ вступив у нову фазу геополітичної трансформації, де поєднуються ознаки нестабільності, конкуренції й водночас формування нових можливостей співпраці. У результаті глобальних кризових явищ – пандемії COVID-19, російської агресії проти України, енергетичної та економічної турбулентності – міжнародні відносини втратили колишню передбачуваність, а архітектура світового порядку зазнала системних змін. Посилення регіональних протиріч, гібридних загроз, інформаційних війн і зростання військових витрат свідчать про те, що старі механізми колективної безпеки більше не здатні ефективно відповідати на сучасні виклики. Світова політика, таким чином, переходить до стану багатополлярності, де визначальними стають не лише глобальні гравці, але й регіональні об'єднання та альянси.

У сучасних умовах роль України стала символічною й водночас практично визначальною для формування нової архітектури міжнародної безпеки. Після 2022 року вона перетворилася з периферійної держави на ключового актора європейської та глобальної політики. Україна не лише мобілізувала безпрецедентну міжнародну підтримку, але й фактично стала каталізатором оновлення євроатлантичних безпекових механізмів. Завдяки активній дипломатії, інтеграції до ЄС і НАТО, а також участі у створенні коаліцій із G7, МВФ, ООН та іншими структурами, Україна формує нову логіку взаємодії між державами, орієнтовану на солідарність, колективну оборону та демократичні цінності. Її ініціативи з безпеки та відновлення

стали прикладом для інших країн, а досвід стійкості – орієнтиром для партнерів у протидії агресії та дестабілізації.

Формування багатопольярного світу не означає автоматичного переходу до стабільності – навпаки, воно підвищує ризики регіональної конкуренції, технологічного суперництва та фрагментації глобальної економіки. Водночас така система створює потенціал для рівноправнішої участі держав, що розвиваються, у міжнародному прийнятті рішень. Поступово формується нова парадигма, де сила визначається не лише військовими чи економічними показниками, а й технологічним розвитком, контролем над інформаційними потоками, енергетичними ресурсами та впливом на глобальні цінності.

Особливу роль у цій системі відіграють міжнародні організації, що переживають процес трансформації. ООН потребує реформування, насамперед Ради Безпеки, щоб уникнути паралічу рішень через право вето. БРІКС поступово перетворюється з регіонального економічного об'єднання на інституційний контрбаланс Заходу, створюючи власні механізми фінансування і координації політики. НАТО та ЄС водночас посилюють свій безпековий потенціал, намагаючись втримати системну цілісність і водночас інтегрувати нових партнерів, таких як Україна.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження трансформації сучасної системи міжнародних відносин під впливом російсько-української війни дозволило виконати поставлені завдання та сформулювати цілісне бачення еволюції міжнародної системи, її сучасного стану та ключових напрямів подальшої трансформації, зокрема:

1. На основі дослідження науково-теоретичних підходів до визначення системи міжнародних відносин з'ясовано, що вона розвивається як багаторівнева, поліцентрична та динамічна структура, в якій взаємодіють держави, міжнародні організації, регіональні об'єднання та недержавні актори. Поглиблений аналіз теоретичних засад продемонстрував, що структура міжнародної системи змінюється під впливом історичних трансформацій, розвитку глобальних інституцій та ускладнення форм взаємозалежності між державами. Встановлено, що різні теоретичні парадигми – реалізм, лібералізм і конструктивізм – по-різному пояснюють природу міжнародної системи, закономірності її функціонування та здатність реагувати на глобальні виклики, включно з кризами безпеки, економічними потрясіннями та технологічними зрушеннями. Уточнено, що реалізм акцентує на боротьбі за силу й пріоритеті національних інтересів, лібералізм – на ролі міжнародних інституцій і взаємозалежності, а конструктивізм – на впливі ідентичностей, норм і соціальних конструктів на формування міжнародної поведінки. Особливу увагу приділено зміні характеру взаємозалежності між акторами, зростанню значення інформаційного, енергетичного та технологічного компонентів, а також впливу безпекових і політичних факторів на еволюцію міжнародної взаємодії, що визначає сучасні тенденції трансформації глобальної системи.

2. Висвітлення еволюції міжнародної системи підтвердило, що її історичний розвиток включав низку ключових етапів – від Вестфальської моделі суверенних держав і біполярного порядку холодної війни до однополярності

1990-х і сучасної поліцентричності. Встановлено, що кожен із цих етапів супроводжувався глибокими змінами норм міжнародного права, адаптацією механізмів безпеки та формуванням нових інститутів глобального управління, які відображали зміну балансу сил та політичних реалій. Показано, що трансформація міжнародної системи завжди відбувалася у взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів – посилення окремих держав, появи нових технологій, зміни економічних моделей та еволюції політичних режимів. Виявлено, що сучасний етап характеризується загостренням конкуренції між великими державами, фрагментацією міжнародного простору та ослабленням універсалістських підходів до міжнародного правопорядку, що проявляється у зростанні ваги регіональних союзів, посиленні прагнення до стратегічної автономії та формуванні нових конфігурацій сили. Уточнено, що поліцентричний характер сучасної системи зумовлює одночасну присутність елементів співпраці та суперництва, що створює складний, багатовимірний формат глобальної політики та визначає подальші тенденції її розвитку.

3. Дослідження теоретичних моделей впливу локальних конфліктів на глобальну політику дозволило встановити, що такі конфлікти мають потенціал трансформувати міжнародну систему через зміну балансу сил, формування нових коаліцій і переосмислення безпекових стратегій. Поглиблений аналіз показав, що локальні війни часто стають тригерами ширших міжнародних процесів, оскільки вони впливають не лише на безпосередніх учасників, а й на їхніх союзників, торговельних партнерів та інституційні структури, що забезпечують глобальну стабільність. Реалістичний підхід акцентує на боротьбі за силу та обмеженій довірі між державами, трактуючи локальні конфлікти як інструмент перерозподілу впливу та зміну регіональних і глобальних балансів. Ліберальний підхід підкреслює вразливість міжнародних інституцій і необхідність їх зміцнення у відповідь на порушення норм, адже конфлікти демонструють межі ефективності колективної безпеки та важливість багатосторонніх механізмів стримування.

Конструктивістський підхід спрямовує увагу на роль норм, ідентичностей і політичних наративів, які формують сприйняття конфліктів, впливають на легітимність дій сторін і визначають реакцію міжнародного співтовариства. Встановлено, що поєднання цих підходів створює комплексну методологічну основу для аналізу російсько-української війни як чинника глобальної трансформації, оскільки вона одночасно змінює структуру безпеки, інформаційні рамки та нормативні принципи міжнародної взаємодії.

4. Виявлено геополітичні передумови та наслідки російсько-української війни для міжнародної безпеки. Встановлено, що війна стала каталізатором суттєвих змін у глобальному та європейському безпековому середовищі, спричинила переоцінку стратегічних пріоритетів НАТО і ЄС, активізувала трансатлантичну взаємодію та прискорила зміну підходів до стримування агресії. Дослідження показало, що війна не лише переформатувала традиційні механізми безпеки, але й загострила конкуренцію між основними центрами сили, спричинивши формування нових регіональних союзів і зміцнення вже існуючих політико-безпекових блоків. Зокрема, збільшення військової присутності НАТО на східному фланзі, перегляд стратегічних документів ЄС, а також зростання підтримки України у сфері оборони та відбудови засвідчили переорієнтацію європейського безпекового простору на довгострокове стримування російської агресії. Установлено, що російсько-українська війна посилила роль військово-політичних союзів як ключових гарантів безпеки, активізувала дипломатичну взаємодію між демократичними державами та стимулювала розвиток нових форматів міжнародної координації у сфері оборони, енергетичної стійкості та санкційної політики. Таким чином, війна істотно вплинула на структуру міжнародної системи, сприяючи формуванню більш фрагментованого, конкурентного й багатовимірного глобального порядку.

5. З'ясовано роль України у трансформації міжнародної системи та окреслено перспективи формування нового глобального порядку. Доведено, що

Україна посилила свою міжнародну суб'єктність, стала одним із ключових акторів у питаннях європейської та трансатлантичної безпеки та отримала можливості для поглиблення інтеграції в європейські й глобальні безпекові структури. Аналіз показав, що активна дипломатична діяльність України, підтримка міжнародних партнерів, участь у багатосторонніх форматах та розширення коаліцій сприяли зміцненню її позицій у міжнародній політиці та підвищили значення України як чинника регіональної стабільності. Особливу увагу приділено тому, що війна стимулювала переосмислення підходів до європейської безпеки, визначивши Україну важливим елементом нової архітектури стримування агресії та забезпечення стабільності в Європі. Встановлено, що перспективи нового глобального порядку пов'язані з посиленням багатополлярності, розширенням мережевих союзів та зростанням ролі регіональних коаліцій як відповіддю на системні виклики сучасності. З'ясовано, що в умовах трансформації міжнародної системи Україна отримує можливості для глибшого включення у політичні, економічні й безпекові процеси, що формують майбутнє глобального порядку. Підкреслено, що подальша інтеграція України до ЄС і НАТО, зміцнення стратегічних партнерств зі США та державами Європи, а також активна участь у нових форматах міжнародної взаємодії створюють сприятливі передумови для підвищення її ролі у світовій політиці. Таким чином, Україна дедалі більше впливає на характер глобальних трансформацій, а її роль у формуванні нової міжнародної конфігурації стає одним із ключових компонентів сучасного етапу розвитку міжнародних відносин.

Узагальнюючи результати роботи, можна зробити висновок, що трансформація сучасної системи міжнародних відносин є багатоаспектним і динамічним процесом, який формується під впливом історичних, політичних, безпекових, економічних та ціннісних факторів. Зміни у міжнародній системі відбуваються на рівні розподілу сили чи структурних характеристик глобального порядку й на рівні нормативних основ, механізмів прийняття рішень та стратегічних

підходів провідних акторів. Російсько-українська війна стала важливим каталізатором цих трансформацій, актуалізувавши перегляд міжнародних правил, підвищивши значення колективної безпеки та стимулювавши формування нових форматів глобальної координації у військовій, політичній та економічній сферах. Встановлено, що війна не лише загострила існуючі суперечності, але й сприяла формуванню нових тенденцій, які визначатимуть розвиток міжнародної системи у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Україна, опинившись у центрі трансформаційних процесів, здобула можливість суттєво зміцнити свою міжнародну роль та вплинути на формування майбутньої архітектури міжнародної безпеки. Підтримка міжнародних партнерів, активізація дипломатичної діяльності та залучення України до нових політичних і безпекових форматів свідчать про підвищення її стратегічного значення у регіональному та глобальному вимірах. Показано, що перспективи подальшого розвитку міжнародної системи значною мірою залежатимуть від здатності України інтегруватися в європейські та транснаціональні структури, зміцнювати власну стійкість і брати участь у формуванні нових моделей міжнародної взаємодії. У такому контексті роль України поступово перетворюється з об'єкта зовнішньої політики на активного суб'єкта, здатного впливати на характер глобальних трансформацій і формувати ключові напрями майбутнього світового порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верховна Рада України. Закон «Про основи національного спротиву». № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (дата звернення: 01.11.2025).
2. Бжезінський З. Велика шахівниця. Львів: Літопис, 2000.
3. Білоус О. Г. Європейська інтеграція України. Київ: КНЕУ, 2023.
4. Бузан Б. Регіони та держави: структура міжнародної безпеки. Київ: Академперіодика, 2021. 387 с.
5. Вендт О. Соціальна теорія міжнародної політики. Київ: К.І.С., 2020. 412 с.
6. Гай-Нижник П. Україна у системі міжнародної безпеки. *Український тиждень*. 2023. URL: <https://tyzhden.ua> (дата звернення: 01.11.2025).
7. Гальчинський А. Лібералізм - еволюційні трансформації. *Економіка України*. 2010. № 6 (583). С. 23–34.
8. Герасіна Л. М. Сучасна система міжнародних відносин: теоретико-методологічний вимір. *Політичний менеджмент*. 2020. № 2. С. 12–24. URL: <https://ipiend.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2025).
9. Гнатюк І. Безпекова політика ЄС у контексті війни. *Вісник ЛНУ*. 2023. URL: <https://journals.lnu.edu.ua> (дата звернення: 01.11.2025).
10. Гнатюк І. Геополітика Східної Європи після 2022 року. Київ: Логос, 2023.
11. Гончарук О. С. Система міжнародних відносин у ХХІ столітті: нові виклики. Київ: Наукова думка, 2020.
12. Горбулін В. П. Гібридна війна: сутність і структура феномену. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 1. С. 5–17. URL: <https://niss.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2025).

13. Гриценко А. Г. Міжнародна безпека в умовах глобальної трансформації. Київ: ІМВ КНУ, 2021.
14. Денисенко І. Д. Міжнародні відносини у сучасному соціальнополітичному дискурсі: до визна. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2020. Т. 2, № 21. С. 38–48. <https://doi.org/10.34142/24130060.2020.21.2.04>
15. Донець Л. Інформаційна безпека в умовах гібридної війни. Київ: Академія, 2021.
16. Дорошенко О. Політика США щодо України. *Наукові записки ІМВ*. 2024. URL: <https://journals.iir.kiev.ua> (дата звернення: 01.11.2025).
17. Єлісеєв О. Дипломатія війни. Київ: Наш формат, 2023.
18. ЄС. Офіційний сайт зовнішньої політики ЄС. URL: <https://www.eeas.europa.eu> (дата звернення: 01.11.2025).
19. Зелінський С. Сучасні тенденції трансформації глобальної системи безпеки. *Український журнал міжнародного права*. 2022. № 1. С. 10–19.
20. Ікенберрі Дж. Кінець ліберального міжнародного порядку? *International Affairs*. 2018. Vol. 94(1). Р. 7–23. URL: <https://academic.oup.com/ia/article/94/1/7/4789461> (дата звернення: 01.11.2025).
21. Кабінет Міністрів України. Стратегія інформаційної безпеки України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/strat-inform-bezpeky> (дата звернення: 01.11.2025).
22. Кеогейн Р. Після гегемонії: співробітництво та інституції у світовій політиці. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 368 с.
23. Клімкін П. Україна і світ після 2022 року. *Дзеркало тижня*. 2023. URL: <https://zn.ua> (дата звернення: 01.11.2025).
24. Клімчук В. Роль ООН у врегулюванні конфліктів. Київ: Юрінком Інтер, 2022.
25. Кононенко С. Міжнародні відносини та їх системи. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1–2. С. 186–195.

26. Коротков Д. Міжнародні неурядові організації: характер впливу на сучасні міжнародні відносини. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 3 (14). С. 18–30. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-03-18-30>
27. Костиця І. О., Янченко Н. М. ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ЗАСАД ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2021. № 8. С. 23–36. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.248193>
28. Кравчук А. Україна у глобальній політиці. Київ: АртЕк, 2023.
29. Малиновська О. Глобальні безпекові виклики ХХІ століття. Київ: Видавництво КНУ, 2024.
30. МЗС України. Доповідь про міжнародну підтримку України 2024. URL: <https://mfa.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2025).
31. МЗС України. Зовнішньополітична стратегія України до 2030 року. URL: <https://mfa.gov.ua/strategiya2030> (дата звернення: 01.11.2025).
32. Моргентау Г. Політика між націями: боротьба за владу і мир. Київ: Юніверс, 2002. 478 с.
33. Мусієнко І. Трансформація міжнародних організацій. Львів: ЛНУ, 2022.
34. Най Дж. М'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці. Київ: Фоліо, 2017. 224 с.
35. Наливайко С. Д. Сучасна архітектура світового порядку. *Гілея*. 2021. № 169.
36. Парфіненко А. Глобальна система після пандемії: зміна архітектури міжнародних відносин. *Вісник ХНУ ім. В. Каразіна*. 2021. № 13. С. 25–39. URL: <https://periodicals.karazin.ua/visnuk> (дата звернення: 01.11.2025).
37. Поліщук І. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: УКРАЇНА – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та*

регіональні студії. 2023. № 2 (16). С. 51–62. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-02-51-62>

38. Президент України. Указ «Про Стратегію національної безпеки України». № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (дата звернення: 12.10.2025).

39. Пугач А. М., Пугач В. А. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*. 2024. № 5. С. 156–160. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.5.156>

40. Риженко С. Цифрова дипломатія. Київ: НІСД, 2022. URL: <https://niss.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2025).

41. Рябошапка О. Міжнародне право та агресія РФ проти України. Київ: Видавництво КІС, 2023.

42. Ситник Г. П. Безпекова політика України в умовах гібридних загроз. Київ: НАДУ, 2022. 352 с.

43. Соколова М. Глобальна енергетична безпека після 2022 року. Київ: Енергоатом-прес, 2023.

44. Стадник О. П. Значення теорії нового лібералізму для науки про міжнародні відносини. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. 2011. № 20 (217). С. 4–7.

45. Українська призма. Зовнішня політика України 2024. URL: <https://prismua.org> (дата звернення: 01.11.2025).

46. Український інститут майбутнього. Світ після війни. URL: <https://uifuture.org> (дата звернення: 01.11.2025).

47. Уолтц К. Теорія міжнародної політики. Київ: Видавництво «Основи», 2018. 412 с.

48. Федоренко В. Міжнародна реакція на російську агресію. *Юридична Україна*. 2023. № 4.

49. Хомич В. Регіональні альянси у добу поліцентризму. Київ: НаУКМА, 2022.
50. Центр економічних стратегій. Економіка війни. URL: <https://ces.org.ua> (дата звернення: 01.11.2025).
51. Шумський О. Україна та НАТО. Аналітичний центр «Нова Європа». 2023. URL: <https://www.neweurope.org.ua> (дата звернення: 01.11.2025).
52. Amnesty International. War Crimes in Ukraine. URL: <https://www.amnesty.org> (дата звернення: 01.11.2025).
53. Atlantic Council. Ukraine's Path to Victory. URL: <https://www.atlanticcouncil.org> (дата звернення: 01.11.2025).
54. BBC News. Global Response to Russia's Invasion of Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/news> (дата звернення: 01.11.2025).
55. Brookings Institution. Rebuilding Ukraine. URL: <https://www.brookings.edu> (дата звернення: 01.11.2025).
56. Bull H. *The Anarchical Society*. London: Macmillan, 2002.
57. Chatham House. The War in Ukraine and Global Order. URL: <https://www.chathamhouse.org> (дата звернення: 01.11.2025).
58. Council on Foreign Relations. Russia-Ukraine War Tracker. URL: <https://www.cfr.org> (дата звернення: 01.11.2025).
59. EU-Ukraine Association Council. Joint Statement 2024. URL: <https://www.eeas.europa.eu> (дата звернення: 01.11.2025).
60. European Council. Conclusions on Russia's war of aggression. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases> (дата звернення: 01.11.2025).
61. European Parliament. Resolution on Russia's war. URL: <https://www.europarl.europa.eu> (дата звернення: 01.11.2025).
62. Freedom House. Nations in Transit 2024: Ukraine. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine> (дата звернення: 01.11.2025).

63. G7 Leaders' Communiqué on Ukraine. Hiroshima Summit, 2023. URL: <https://www.g7hiroshima.go.jp> (дата звернення: 01.11.2025).
64. Human Rights Watch. Ukraine: Evidence of War Crimes. URL: <https://www.hrw.org> (дата звернення: 01.11.2025).
65. IMF. Ukraine: Economic Outlook 2024. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR> (дата звернення: 01.11.2025).
66. Kissinger H. *World Order*. New York: Penguin, 2014.
67. Mearsheimer J. Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal World Order. *International Security*. 2019. URL: <https://www.mitpressjournals.org/isec> (дата звернення: 01.11.2025).
68. Mearsheimer J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton, 2014.
69. NATO. Strategic Concept 2022. URL: <https://www.nato.int/strategic-concept> (дата звернення: 01.11.2025).
70. Nye J. Power and Interdependence in the Information Age. *Foreign Affairs*. 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com> (дата звернення: 01.11.2025).
71. OECD. Global Outlook 2023: War and Fragmentation. URL: <https://www.oecd.org> (дата звернення: 01.11.2025).
72. OSCE. Annual Report 2023. URL: <https://www.osce.org/annualreport> (дата звернення: 01.11.2025).
73. Pifer S. NATO and Ukraine: The Road Ahead. *Brookings Policy Paper*, 2023. URL: <https://www.brookings.edu/articles/nato-and-ukraine> (дата звернення: 01.11.2025).
74. RAND Corporation. Russia's War and the Future of NATO. URL: <https://www.rand.org> (дата звернення: 01.11.2025).
75. Razumkov Centre. Ukraine's Security Environment 2023. URL: <https://razumkov.org.ua> (дата звернення: 01.11.2025).

76. Reuters. Ukraine Conflict Global Economic Effects. URL: <https://www.reuters.com> (дата звернення: 01.11.2025).
77. Shyshkin I., Voronova O., Datso T. Міжнародні відносини Україна – НАТО: сучасний стан і шляхи розвитку. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2023. Т. 7, № 3. С. 02. URL: <https://doi.org/10.51599/is.2023.07.03.02> (дата звернення: 01.11.2025).
78. The Economist. The New Global Disorder. URL: <https://www.economist.com>
79. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2024. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi> (дата звернення: 01.11.2025).
80. UN General Assembly. Resolution ES-11/1 “Aggression against Ukraine”. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/ES-11/1> (дата звернення: 01.11.2025).
81. United Nations. Report of the Secretary-General on Ukraine, 2024. URL: <https://www.un.org> (дата звернення: 01.11.2025).
82. United Nations. The UN and Ukraine. URL: <https://www.un.org/en/ukraine> (дата звернення: 01.11.2025).
83. USAID. Ukraine Country Development Strategy 2022–2027. URL: <https://www.usaid.gov/ukraine> (дата звернення: 01.11.2025).
84. Finnemore M. National Interests in International Society. – Cornell University Press, 1996. – 176 p. – P. 15–37.
85. VoxUkraine. Війна та реформи. URL: <https://voxukraine.org> (дата звернення: 01.11.2025).
86. Kant I. Perpetual Peace: A Philosophical Sketch. – Cambridge University Press, 2006. – 120 p. – P. 55–78.
87. Yas O. The terms “Cold War” and “Second Cold War” in the light of contemporary socio-humanities: an encyclopedic perspective. *Entsyklopedychnyi visnyk Ukrainy [The Encyclopedia Herald of Ukraine]*. 2024. Vol. 16. P. 1–14. URL: <https://doi.org/10.37068/evu.16.3>(дата звернення: 05.11.2025).

88. Wendt A. Anarchy is What States Make of It. *International Organization*. 1992. URL: <https://doi.org/10.1017/S0020818300027764> (дата звернення: 01.11.2025).
89. World Bank. Ukraine Country Update 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine> (дата звернення: 01.11.2025).

АНОТАЦІЯ

Романова К. Є. Трансформація сучасної системи міжнародних відносин під впливом російсько-української війни (магістерська робота). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 96 с. (рукопис).

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей трансформації сучасної системи міжнародних відносин під впливом російсько-української війни.

Об'єкт дослідження – сучасна система міжнародних відносин як глобальна політико-безпекова та інституційна структура.

Предмет дослідження – трансформація системи міжнародних відносин під впливом російсько-української війни.

У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади вивчення міжнародної системи, визначено етапи її історичної еволюції та окреслено теоретичні моделі, що пояснюють вплив локальних конфліктів на глобальні політичні процеси.

У другому розділі висвітлено геополітичні передумови та причини російсько-української війни; охарактеризовано трансформацію структури міжнародної безпеки, посилення ролі НАТО та ЄС, а також зміну стратегічних підходів США, Європейського Союзу та Китаю в умовах війни.

У третьому розділі окреслено наслідки російсько-української війни для глобальної та регіональної архітектури безпеки, розглянуто трансформацію принципів міжнародного порядку, особливості переформатування дипломатичних стратегій держав і перспективи формування нових механізмів міжнародної взаємодії.

Ключові слова: міжнародні відносини, російсько-українська війна, глобальна безпека, трансформація міжнародної системи, міжнародний порядок, зовнішня політика провідних держав.

ANNOTATION

Romanova K. Transformation of the Contemporary International Relations System under the Influence of the Russia–Ukraine War (master’s work). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2025. 96 p. (manuscript).

The aim of the study is to determine the specific features of the transformation of the contemporary international relations system under the influence of the Russian-Ukrainian war.

The object of the study is the modern system of international relations as a global political, security, and institutional structure.

The subject of the study is the transformation of the international relations system under the influence of the Russia–Ukraine war.

The first section outlines the theoretical and methodological foundations for studying the international system, identifies the key stages of its historical evolution, and presents theoretical models explaining how local conflicts affect global political processes.

The second section examines the geopolitical prerequisites and causes of the Russia–Ukraine war, characterises the transformation of the international security structure, highlights the strengthened role of NATO and the EU, and explores the changing strategic approaches of the United States, the European Union, and China in wartime conditions.

The third section identifies the consequences of the Russia–Ukraine war for global and regional security architectures, analyses the transformation of the principles of the international order, discusses the reconfiguration of states’ diplomatic strategies, and outlines potential directions for the development of new mechanisms of international interaction.

Keywords: international relations, Russia–Ukraine war, global security, transformation of the international system, international order, foreign policy of major powers.

ВІДГУК

керівника кваліфікаційної роботи магістра
2-го курсу групи УВ-61 денної форми навчання
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Романової Катерини Євгенівни
на тему «Трансформація сучасної системи міжнародних відносин під впливом
російсько-української війни»

Обрана тема є надзвичайно актуальною у контексті глибокої трансформації глобальної системи міжнародних відносин, що прискорилося після початку повномасштабної російсько-української війни. Конфлікт став каталізатором перегляду архітектури європейської та міжнародної безпеки, продемонстрував обмеженість існуючих механізмів колективної безпеки і суттєво вплинув на динаміку глобального балансу сил. Робота своєчасно й аргументовано висвітлює структурні зміни, які визначають формування нового світового порядку, а також роль України в цих процесах. Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного висвітлення наслідків війни для політичних, безпекових, економічних та інституційних вимірів світової політики.

Кваліфікаційна робота вирізняється високим рівнем наукової культури, логічністю структури та ґрунтовністю опрацювання джерельної бази. Авторка демонструє здатність працювати з широким спектром матеріалів: монографіями провідних науковців міжнародних відносин, документами міжнародних організацій, аналітичними матеріалами, а також резолюціями ООН, НАТО, ЄС та стратегічними документами України.

Особливо цінним є системне висвітлення еволюції міжнародної системи від Вестфальської моделі до сучасної асиметричної багатопolarityності, а також детальний розгляд ролі локальних конфліктів у формуванні глобальних процесів. Робота чітко окреслює геополітичні передумови російсько-української війни, висвітлює кризу ліберального міжнародного порядку та показує, як війна оголила слабкі місця світової системи безпеки. Важливо підкреслити здібність авторки поєднувати теоретичні підходи

(реалізм, лібералізм, конструктивізм) із практичним аналізом сучасних міжнародних подій.

Стиль викладу відзначається логічністю, точністю формулювань, відсутністю суперечностей та послідовністю у розкритті поставлених завдань.

Результати дослідження мають значну практичну цінність для органів державної влади, дипломатичних установ, експертного середовища та закладів освіти. Сформульовані у роботі положення можуть бути використані під час підготовки рекомендацій щодо вдосконалення зовнішньополітичної діяльності України в умовах становлення нової архітектури міжнародної безпеки, а також у процесі розробки стратегічних документів, що визначають взаємодію України з ЄС, НАТО та іншими ключовими акторами міжнародної системи.

Крім того, отримані результати також можуть бути використані для підготовки аналітичних матеріалів щодо впливу російсько-української війни на регіональну й глобальну безпеку. Практичні висновки відзначаються логічністю, обґрунтованістю та цілеспрямованим характером.

Виявлені недоліки є незначними і не впливають на якість дослідження. Місцями текст містить надмірну деталізацію окремих теоретичних положень, що ускладнює динаміку викладу. Окремі фрагменти можна було б подати більш стисло, не втрачаючи змісту. Разом із тим ці моменти не знижують наукової цінності роботи та не порушують логічну цілісність дослідження.

Кваліфікаційна робота Романової Катерини Євгенівни є змістовною, логічно впорядкованою та виконаною на високому академічному рівні. Робота відповідає усім вимогам, що висуваються до магістерських кваліфікаційних робіт, вирізняється науковою обґрунтованістю, чіткістю висновків та практичною спрямованістю. Авторка продемонструвала високий рівень професійної підготовки та здатність працювати зі складною зовнішньополітичною проблематикою.

Робота заслуговує на оцінку «відмінно», а здобувачка – на присвоєння кваліфікації магістра з міжнародних відносин; міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій.

Науковий керівник:

канд. екон. наук, доцент, доцент

кафедри міжнародних відносин

Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна

 Ірина ПАНОВА

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу магістра
2-го курсу групи УВ-61 денної форми навчання
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу» Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна
Романової Катерини Євгенівни
на тему «Трансформація сучасної системи міжнародних відносин під впливом російсько-української війни»

Тема кваліфікаційної роботи є надзвичайно актуальною, оскільки російсько-українська війна стала одним із ключових чинників, що пришвидшили кризу ліберального міжнародного порядку, спричинили глибоку трансформацію системи міжнародних відносин і зміну архітектури глобальної та європейської безпеки. Дослідження закономірностей цих процесів має важливе теоретичне та практичне значення для розуміння нової конфігурації центрів сили, ролі України у сучасному світовому порядку та перспектив формування оновленої системи міжнародної безпеки.

У роботі визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, які узгоджені між собою та повністю відповідають заявленій темі. Структура кваліфікаційної роботи є логічною та обґрунтованою: вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Зміст кваліфікаційної роботи логічно пов'язаний із обраною темою та повною мірою відображає поставлені у вступі завдання.

Перший розділ присвячено історико-теоретичним засадам трансформації сучасної системи міжнародних відносин. Авторка послідовно розкриває науково-теоретичні підходи до розуміння міжнародної системи, простежує еволюцію її історичних моделей – від Вестфальської та ялтинсько-потсдамської систем до сучасної асиметричної багатополарності – та розглядає теоретичні моделі впливу локальних конфліктів на глобальну політику. Матеріал викладено концептуально виважено, з опорою на класичні та сучасні теорії міжнародних відносин (реалізм, лібералізм, конструктивізм, системний підхід), що свідчить про високий рівень теоретичної підготовки здобувачки.

У другому розділі розглянуто російсько-українську війну як чинник глобальної трансформації міжнародних відносин. З'ясовано геополітичні передумови та причини війни в контексті еволюції міжнародної системи, охарактеризовано вплив агресії на структуру міжнародної безпеки, роль НАТО й ЄС, а також трансформацію зовнішньої політики провідних глобальних акторів (США, ЄС, КНР). Важливо, що авторка демонструє розуміння зв'язку між регіональним конфліктом та змінами у глобальному балансі сил, приділяє увагу питанням санкційної політики, перегляду енергетичної архітектури та еволюції підходів до колективної безпеки.

Третій розділ присвячено проблемам та перспективам розвитку міжнародної системи у контексті наслідків російсько-української війни. Виокремлено нові глобальні та регіональні виклики, пов'язані з кризою міжнародних інституцій, зростанням ролі недержавних акторів та пошуком нових форматів безпеки. Окрему увагу приділено ролі України в архітектурі сучасних міжнародних відносин, її можливостям і викликам після війни, а також перспективам багатополярності та формування нових центрів сили. Розділ вирізняється високою практичною значущістю, оскільки поєднує теоретичні висновки з прогностичними оцінками майбутньої конфігурації міжнародної системи.

Крім того, сформульовані у роботі положення мають виразну практичну спрямованість і можуть бути використані для вдосконалення підходів України до зовнішньополітичної та безпекової взаємодії з міжнародними партнерами в умовах трансформації глобального порядку. Отримані висновки є обґрунтованими та повністю відповідають визначеним у вступі меті й завданням. Перелік використаних джерел є широким і включає значну кількість зарубіжних наукових та аналітичних матеріалів, що підкреслює наукову значущість теми та високий рівень опрацювання інформаційної бази.

Авторка продемонструвала високий рівень знань і здатність до комплексного опрацювання матеріалу. Робота є самостійним, ґрунтовним дослідженням, вирізняється логічною структурою та послідовністю викладу. Під час виконання кваліфікаційної роботи здобувачка проявила уміння систематизувати значні масиви даних, коректно застосовувати теоретико-методологічні підходи та формулювати переконливі висновки щодо трансформації міжнародної системи під впливом російсько-української війни. Особливої уваги заслуговує використання міждисциплінарного підходу, що поєднує політичний, безпековий, економічний та інституційний виміри.

До недоліків можна віднести те, що окремі емпіричні приклади реакції міжнародних акторів на російсько-українську війну могли б бути подані більш деталізовано для ширшого порівняльного розгляду. Водночас цей недолік є несуттєвим і не впливає на загальну якість проведеного дослідження.

У цілому, кваліфікаційна робота магістра «Трансформація сучасної системи міжнародних відносин під впливом російсько-української війни» заслуговує на позитивну оцінку, а її авторка, Романова Катерина Євгенівна, гідна присвоєння кваліфікації магістра з міжнародних відносин; міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій.

Рецензент:

канд. юр. наук, доцент кафедри міжнародного і
європейського права
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Євген РЕНЬОВ
(прізвище та ініціали)